

**TRANSYLVANIAN, MOLDAVIAN AND “AURELIAN”
INTELLECTUALS ABOUT THE ROMANIANS FROM BALKANS
(30S-40S OF THE 19TH CENTURY)**

Stoica LASCU*

Abstract. The study examines the writings of Romanian intellectuals in Transylvania, Moldavia, and Wallachia, in the 30s-40s of the Nineteenth Century on the Vlachs from Balkans; also shown the first references in Romanian press (“Albina românească”, “Gazeta Transilvaniei”, “Organul luminării”, “Universul”), in which they are mentioned. Eftimie Murgu, Emanoil Gojdu, Mihail Kogălniceanu reveals a common origin of North and South-Danube Vlachs, the followers of Eastern Romanity; and “the Macedonian or Aurelian” Dimitrie Cosacovici, Aromanian native of Pind, established in Bucharest (founding member of the Romanian Academy) “personifies the Romanianism idea from Pindus”.

Keywords: Aromanians, Balkan Romanians, Eftimie Murgu, Kogălniceanu, Gojdu, Cosacovici.

The positive influence of the Transylvanian School – several works printed by the Transylvanian Romanians, from within which “it is as well deducted that the Daco- and Macedo-Romanians are parts of the same national body”¹, or that remained in manuscript until today², will be the source of the

* PhD., Professor at “Ovidius” University of Constanța (Faculty of History and Political Science).

¹ Gheorghe Tulbure, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna* [Macedo-Romanians Colonies in Hungary and the Youth of Metropolitan Șaguna], in “Luceafărul” [Sibiu], VIII, no. 5, 1909, p. 103; referring to *Kurzgefaste Geschichte der Wlachischen Nazion in Dacien und Macedonien*. Vom Georg Montan [Short History of the Wallachian Nation in Dacia and Macedonia] (42 pp.), appeared in Vienna in 1819; it is about “Gregoriu” Montan, “schoolteacher at the Romanian School in Pesta” – as it is found in the *Last Will* – Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 133.

² As the *Dicționarul* in five languages is (“hellenisch, griechisch, romanisch, deutsch und ungarisch”) of the Aromanian (from Moscopole) Nicolae Ianovici, edited in 1821, in the capital of Hungary; besides practical reasons, the author “had a higher one: to show the Romanians beyond the Danube that their maternal language, Aromanian, is «fiica curată a limbii latine deformată oarecum din pricina amestecului cu alte neamuri» and that «românii din lăuntru și din afara Dunării sunt într-adevăr coloniști din Roma și prin acest lucru însuși adică români, adică latini și nu vlahi sau macedovlahi, după cum câțiva dintr-ai noștri au îndrăznit să ne numească» [the pure daughter of the Latin language, somehow changed because of the mixing with other kins and that

cognizance echo of the Aromanians, as in the Principalities, starting from the '20-'30 years of the 19th century, concerns will become more thorough and systematic on the fate, history and future of the Balkan branch of the Romanians, as we will further see.

In the chronological order of our composition – criteria that we have presumed as such –, it is important to reveal the accumulation of historical knowledge on the South-Danubian Romanians due to the great Romanian patriot and 1848 revolutionary *Eftimie Murgu* (1805-1870).

Even though he was only 25 when printing *Widerlegung oder Abhandlung* [Refutation on Sava Tököly's Dissertation]³, Eftimie Murgu shows “great erudition by knowledge of the historians that wrote on Dacia and the Romanian people from its beginning times”⁴, his appeal to using a critical spirit, of scientific value, originating at other Transylvanian School scholars, in an era still dominated by romantic elements in the reconstruction and writing of history: “today we no longer feel compelled to resort to them (to myths – our note), feeling convinced that in history, the bare truth and not poetry, least the legends, can reach the power of a fundamental argumentation”⁵. Having the purpose of “proving the Roman origin of the Romanian language [which] is undoubtedly Roman in its structure and character”⁶, the lawyer and teacher from Banat, symbol of the Romanian nation, would also include – in the established tradition of the Latinist school – the South-Danubian Romanians as a completing part of the Romanian nation. He bluntly affirms, for the knowledge of the malevolent Hungarian before speaker: “But in order to explain how a nation disappeared, it must be observed, if it

the Romanians from without and outside of the Danube are truly colonists from Rome and therefore they are Romanians, meaning Latins *and not Vlachs or Macedovlachs, as a few among ourselves* have dared call us] – Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu (Coll. *Biblioteca de filozofie a culturii românești*), București, 1983, p. 409; the study *Pentaglosarul lui Nicolae Ianovici* has been published in 1939.

³ This – Sava Tekel (1762-1842), originating in Pecica, Romanian village, knew the Romanian language; he was judge and then royal advisor – Eftimie Murgu, *Scrieri* [Works]. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suci, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 17: *Prefață* [Preface], note 3; the original title: WIDERLEGUNG oder ABHANDLUNG welche unter dem Titel vorkömmt: ERWEIS, DASS DIE WALLACHEN NICHT RÖMISCHER ABKUNFT SIND, UND DIESS NICHT AUS IHRER ITALIENISCH-SLAVISCHEN SPRACHE FOLGT. MIT MEHREREN GRÜNDE VERMEHRT, UND IN DIE WALLACHISCHE SPRACHE ÜBERSETZT DURCH S.T. in Ofen 1827 und BEWEIS DASS DIE WALLACHEN DER RÖMER UNBEZWEIFELTE NACHKÖMMLINGE SIND; WOZU MEHRERE ZWECKMÄSSIGE KURZE ABHANDLUNGEN; EINDLICH EINE ANMERKUNG ÜBER DIE IN DEM ANHANGE VORKOMMENDE ANTIKRITIK DESSELBEN S.T. BEYGEFÜGT WERDEN. VERFASST Von E. MURGU, OFEN, GEDRUCKT MIT KÖNIGL. UNG. UNIVERSITÄTS-SCHRIFTEN, 1830

⁴ I.D. Suci, *Prefață*, in *Ibid.*, p. 73.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, p. 76.

constituted an important factor regarding the number of its individuals, if its members would live united or scattered. Romanians were many, and even though they were subsequently exposed to regrettable circumstances, *have remained in a lasting national unity*, few of them finding themselves scattered, *and most of them living in close vicinity*, as they do not enjoy being separated; this is the case in Banat, Transylvania, Wallachia, Moldavia, *Macedonia* (all the emphasis on this text belong to us – our note)⁷.

With a historical and philological rigorousness that would not show that he was actually a jurist – and also very young –, Murgu disassembles, step by step, the assertion of the so subjective Tököly⁸. Thus, refuting one of his first ideas – that deduced the origin of the Romanians from the Slav word “Vlach”, whilst Romanians would not call themselves Vlachs but Romanians –, Murgu concludes that “wanting to discuss the origin of a nation starting from a simple Slavic name, is, of course, more than incorrect”⁹, adding: “but the nation is not as changing as the country’s name. The one that possesses the true notion of a nation will easily admit how ridiculous is to contest the true origins of various populations, just because of the grand, changing name of the countries, against experience and pure reason”¹⁰.

The discussion around the “Vlach” appellative is also the context in which Eftimie Murgu – also – comments the known passage of Anne Comnene, where she “surely for the sake of not remaining silent”, would show the nomadic character “of the said Vlachs”; he explains that “nomadic people are those that do not have a stable settlement and travel all the time”, asking – just like his Transylvanian predecessor, as we have seen – righteously: “But can this be said about the Vlachs or Romanian of the Haemus Mountains, *which already have lived in these parts from the earliest times and still live there today?* And if all the populations that grow cattle are considered nomadic, then – *settling it for Tököly* – the true meaning of this word is unknown”¹¹. In a different occasion, he warns S.T. (as the name of the Magyar iniquitous appears throughout the book) to read “attentively” the Byzantine source that he appeals to, in which case “he could easily understand what is needed”, respectively “*that those Dacians, with which the inhabitants of Pindus look too much alike, were Romans*, fact that we observed a little earlier”¹². Dismantling then the feebleness of Tököly’s “arguments” – in his attempt to demonstrate the Slavic origin and character of the Romanian language, by showing that Romanians used Old Church Slavonic in

⁷ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 246.

⁸ Stoica Lascu, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013, pp. 51-57, 88-92.

⁹ *Apud* – I.D. Suci, *op. cit.*, p. 74.

¹⁰ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 170.

¹¹ *Ibid.*, p. 167.

¹² *Ibid.*, p. 171.

their Church –, Murgu also brings forth in his endeavor particularities of the existence of the South-Danubian Romanians, whose cultural status he knows, as it clearly is understood from his words: “The same fate also hit the Romanians living across, in what used to be Moesia, which also, by the same known intention, *through Greek cunningness* were not only deprived of their Roman writing, but also after introducing the Greek language in Church, they had to learn Greek letters. Although this happened earlier (in the 11th century) than at the Romanians here, *they still wander in darkness and still tolerate Greek in their Church. The Aurelian Romanians in Budapest alone have risen above prejudice towards the light, who after realizing their own rights, have insisted, and not in vain, on using Romanian in their Church*”¹³.

Therefore, as it is clear, Eftimie Murgu is aware of the efforts of the Aromanian intelligentsia from the Hungarian capital – where otherwise is published his work too, in 1830 –, towards the appointment of their language as a renowned idiom, and appreciates this reality as such, also recommending it to other Romanians: “May that all other will follow this praiseworthy example, thinking more seriously about their origins and actual state – then they would no longer endure dangerous prejudice and would no longer accept the deceitfulness of many others!”¹⁴.

Not less interesting are the assertions on the designations which “the dissertator” applies to the names “which are fresh regarding the Romanians and their language, Tsintsars and Koutsovlachs”¹⁵. Upon them there can be found different opinions, which I neglect – *firmly says Murgu*; it should only be known – *still he states* –, that *both are just words of mockery*, which have been given to the Aurelians partly by the Serbs and the Greek, but secretly”¹⁶. Supporting his argumentation, following the older work of Gh. C. Roja – which he also mentions –, Murgu assumes almost *ad-litteram* his words: “In spite the fact that these names cannot be found at any Greek writer, and that they are still considered mocking nicknames, the dissertator dares using them as rightful names. The same must be said – *adds Murgu* – also on the Karavlachs [*Caravlahi*], an ethnonym

¹³ *Ibid.*, pp. 197-198.

¹⁴ *Ibid.*, p. 198.

¹⁵ However, the last term has become established in memoirs, in journalism, in diplomatic language in the decades to come (even in the text of the Peace Treaty of Bucharest, July 28/August 10, 1913, it’s accepted, unfortunately, by Romanian diplomacy); however, it’s in the minds of impartial contemporaries as a synonymous with the term Romanians: see in this respect, recently – Stoica Lascu (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglonoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* [The Balkan Romanians (Aromanians and Meglonoromanians) in the National Archives UK] (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016 /L+246 pp.; facs., ill./.

¹⁶ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 252 (in the present translation, *Cinczari* [Tsintsari] is equated, improperly, *țânțari* [mosquitoes]).

used mockingly by some Serbians, but not by the Slavs. Still I allow myself to ask *the dissertator to retain his national hatred in other limits considering sacred the rules of modesty*, and to stop insulting and mocking a nation which is more important than the Serbian one”¹⁷.

In the line of remarks – with such a vigorous polemical character, as we see, imposed by the nature of his endeavor in defending the Romanian language and nation – written for the refutation of S.T.’s little book, Eftimie Murgu makes long and often digressions on the idiom and older or contemporary realities of the South-Danubian Romanians. Thus, he shows that “these ‘Vlachs’ do not even know, except their scholars, that they are named ‘Vlassi’ by the Slavs, as they all, with no exception, call themselves ‘Romanians’, respectively Romans. They speak Romanian *and even a purer one in some regions than the Romanians here*. Otherwise, regarding their customs and traditions, they are not different than the Romanians in Dacia, *in one word, being the one and same people with them*, thus regarding them it can be approved what has been said in general about the Romanian nation”¹⁸.

Such a clear and explicit statement on the ethnic identity of South and North-Danubian Romanians – we have not met until now, despite it being demonstrated by the leaders of the Transylvanian School. Eftimie Murgu reiterates it in an undoubtedly concluding manner, in his polemical work whose echo would not be heard, unfortunately, in the historical literature of Romanian in the following decades; had they known this *Dovadă că românii sunt urmașii de necontestat ai romanilor* [Proof that the Romanians are the uncontested descendants of Romans] (as the title of the work published in 1830 continues), without doubt the Romanian intellectuals from the North of the Danube, as well as those in the South, would have mentioned it accordingly.

This especially since Eftimie Murgu brings precious information in the field of immediate reality, regarding the contemporary Aromanians, with the most interesting observations and accents; thus, he makes a nuanced appreciation based on a reality known directly – that of the status of the Aromanian community in Budapest –, on the characteristics of the Romanian nation in its whole, extrapolating the following conclusions: “It must be remembered here that in appreciating the identity of the mentioned Romanians (South-Danubian – our note) *one cannot take as a rule only the Aurelian Romanians settled in Hungary*, as they are mostly traders, that in Hungary and Macedonia must know Greek for their trade, *even neglecting their own language*. These Romanians use Modern Greek to *falsify their own language, in Macedonia and Greece*, by its inevitable use, and in other parts *by a false necessity and prejudice, cannot of course offer an object of comparison*; and I totally agree that this dialect used by the merchants

¹⁷ *Ibid.*, pp. 252-253.

¹⁸ *Ibid.*, p. 315.

(the Aurelian one) would be different from the Daco-Romanian one only by a few Greek words, but in this case – *warns the profound analyst, which is this young Romanian from Banat* – S.T. would have needed to extend his research beyond the borders of Hungary, *in Macedonia where the Romanians, separate from the Greeks, do not know and do not even hear in everyday life more Greek than Κύριε ἑλέεισο and a liturgy, talking only in Romanian*. The question would be if the mentioned Romanians would consider themselves just as Greek as the merchants? Each talks better and rarely uses (except Churchly matters) Greek words. Therefore, the reason of falsifying Romanian at merchants and scholars is natural; the merchant that masters Greek, over there between the Greeks – *Murgu broadly explains the whole logic and motivation of «falsifying» the South-Danubian Romanian idiom* – now forgets most of his own language, *and this is how the language ends up with many Greek loanwords, out of ignorance or imprudence*, words that are entirely unknown to the lower classes. The mutilated language that exists even between the merchants and scholars, *as most of them do not master their maternal language, but otherwise use the Greek one*. The same thing – Murgu extends the informational area, historically extremely precious, and otherwise not or extremely shortly shown in other publications – must be observed on the scholars of the Romanians from across. They make a whole science of knowing the Hellene and Modern Greek language – *attests a reality Eftimie Murgu, not without maliciousness visible in what follows*. And for gathering that *pretended wisdom*, they travel into Greece, or at least in Greek cities, *where they forget their maternal language during their studies*¹⁹.

I mentioned earlier the extraction of some information – and comments – by Eftimie Murgu from *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen welche jenseits der Donau wohnen*, Roja’s book from 1808; repeatedly attacked and incriminated by S.T., the works is, naturally, defended by Eftimie Murgu, with common sense arguments of the professional and honest researcher – attributes that he himself says, the Magyar critic lacks. Still, searching not to bring down the level of his connotations – serious and scientifically documented – to the ones of S.T., the lawyer from Banat gradually demonstrates, using fine banter, his lack of professional rigorousness and amateurship; his settling is absolute: “At page 150 S.T. greatly scolds Roja for having attributed to Acropolites some words that cannot be found at him. Precisely, he says that Roja would quote at page 104 Acropolites saying that Peter and Asen were Roman kings. I have read the said book of mister Roja, *but I did not find these words*, as the words of mister Roja are these: «these liberators (meaning Petru and Asen) became the first kings of Romanians, the founder of the Romanian state being Asen». Therefore the words quoted by S.T. are randomly chosen. I must admit that it would indeed be shameful to say that a historian wrote what obviously he has not; *but S.T. must*

¹⁹ *Ibid.*, pp. 316-317.

also admit that it is even shameful to accuse somebody else of writing something fake because of one's own carelessness. It is true that mister Roja must understand a Roman state by saying Romanian state, but he does not name it.

Saying at page 100 – *the young Murgu teaches S.T. how he should use an edited text* –, that in this issue he will consult more Byzantine authors, among which Acropolites also, he does not mean that his intention is translating any of them word by word; then it would have been necessary for S.T. to go through the mentioned book of Roja, to analyze and judge, before starting his refutation; he did this everywhere, hence also in Acropolites' quote we should not be allowed of accusing him of forgery. I admit that Acropolites should not name them Romans, also Nicetas calls them Blachs, others Moesi, *which names are not authentic*, and thus they should be abandoned.

On page 152, the *dissertator dreams* that mister Roja would have claimed that the Bulgarians spoke Latin, as the mentioned works refers to the Romanians and in any case not to Bulgarians, hence the author could have only briefly digress on the Bulgarians, and also, in the whole book, no one can find the assertion invented by S.T.”²⁰.

These are not the only paragraphs of the *Combaterea disertației* [Refutation on the Dissertation] which “follow the truth”²¹, while for S.T. it is simple “to not only say, but also to prove with documents”²² – in which Murgu is forced to prove the complete lack of basis of S.T.'s allegations against Roja, misrepresented, only partly presented, “persecuted” – as Murgu says: “The proof quoted by mister Roja at page 84 is persecuted *in full zeal* by S.T. First he finds suspicious the authenticity of Kaloyan's letter [Ioniță Caloianul [Kalo Joannes], as it deviates from the contemporary letter; but it is necessary to take into consideration the unusual difference of those times – *clarifies E. Murgu, then continues*: And then S.T. alleges that Kaloyan would have been a Slav, seeking added success by claiming a Roman origin. But Kaloyan was an emperor that knew his nation, and he was known by the others; he bluntly says there that he and his people are the descendants of the Romans²³. Then we should suppose that during those times there were no doubts regarding the origin of the Romanians, as this audacity would have attracted even more interest, especially if a Slav would have called himself Roman in spite of the general notoriety, and especially since this supposed false claim would have interested the Pope. It is indeed hard to believe that an emperor would have sought to obtain, pointlessly, and through

²⁰ *Ibid.*, pp. 356-357.

²¹ *Ibid.*, p. 352.

²² *Ibid.*

²³ See, recently – Alexandru Madgearu, *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Brill (*East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*, vol. 41), Leiden, Boston, 2016 /384 pp./.

obvious scam, his advantage; more likely is that he, *aware of his kin, wanted to also inform the Pope about it*, a fact that would have really interested the latter. Also, if the mentioned emperor was not Roman, then he would have no reason to make the Pope appreciate him any more through forgery and deceit – *as Murgu administers S.T. an undoubtedly correct dose of intuition regarding the logic and motivation of those long passed deeds*. Because – *he further explains* – a religious union would have been enough for reaching the same goal. If every monarch that aspired to a Roman crown would have to pretend to be Roman, then also St. Stephen, besides his endless merits, in order to obtain the crown would have claimed for himself and the Hungarians a Roman origin. But would not this be unbelievable? – *sarcastically interrogates Murgu, by placing the ball in the opponents field, as some would say...* Kaloyan – he continues – did not seek his own benefit, *but that of his nation through religious unity*, as he even took measures but was further prevented by internal unrest.

On page 104, says mister Roja, Asen [=Assenes] has been the founder of the Roman state. And this is beyond any doubt, as it is confirmed by all who know history better than S.T. – *as Murgu refutes one of the mistakes of the subjective «historian» S.T.* Of course that the deeds of the Romanians are not to be found in the ancient histories of the Romans (as S.T. would like). But it would be quite stupid to look for the history of *Asen* in *Julius Caesar* or in *Livius*. By this tasteless mockery S.T. wanted to prove his own humor – *Murgu finally concedes a «quality» to the alleged Magyar historian*. Precisely, he mocks mister Roja, which calls the Vlachs either Romans or Romanians, as S.T. pathetically believes in his imagination that through his «Proof» Romanians would have been ripped of their nationality and turned into Slavs”²⁴.

The historical and philological arguments brought in supporting the Transylvanian Schools ideas by Eftimie Murgu – namely, Petru Maior is quoted in the book –, circumstantiate the existence of Balkan Romanians as belonging, in his conscience, to the same nation of the Oriental Latinity: “If the Romanians across are unknown to mister Thunnman and to the dissertator, then *I posses a lot more knowledge on them to not consider them one and the same people*”²⁵.

This is an assertion of certain documentary importance – from the perspective of our investigation –, that proves the placement of the issues of Romanianism in the preoccupations of the Romanian scholars in the beginning of the 19th century especially – as we have witnessed until now – being them Transylvanian or Balkan, themselves creators under the influence or inside the Latinist current of the Transylvanian School. In 1847-1848, for example, the Transylvanian scholar Timotei Cipariu, thought by Titu Maiorescu as “the father of Romanian philology”, publishes “Organul luminării” [The Device of

²⁴ Eftimie Murgu, *op. cit.*, pp. 353-356.

²⁵ *Ibid.*, p. 320.

Enlightenment] in Blaj, a part of the work *Principie de limbă și de scriptură* [Language and writing principles] (completed, also appears in the volume in 1866), in which one can find broad references to Cavaloti, Roja, and Boiagi, as well as appreciations on the “Moeso-Romanian” dialect, respectively “the dialect of the Romanians across the Danube, in Bulgaria, Thracia, Macedonia, Thessaly, Greece and Albania, where today there are few, but in the past undoubtedly were many”²⁶.

In the Danubian Principalities, the accordingly acquired interest, even more pregnant and systematic, for the history and national-cultural status of the South-Danubian Romanians, will begin to manifest during the '30s of the 19th century – as the first generation of young Moldavian and Wallachian intellectuals (1848 revolutionaries) would adhere to the new European ideas, regarding progress and revolution, culminating in the principle of the nationalities; as in Bucharest and Iași the first magazines would be edited²⁷, with such an important role in spreading information, in forming modern mentalities, in modeling the public opinion, and of course influencing and creating it²⁸; as on the other side of

²⁶ *Apud* – Timotei Cipariu, *Opere* [Works], vol. I. *Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, p. 40); on a different occasion, this illustrious representative of the Latinist current, shows that “in more recent times even our Romanians from Moesia have had enough Greek alphabet and have themselves admitted the necessity of writing in Latin characters”, exemplifying by “the orthographical systems” of Roja and Boiagi – *Ibid.*, pp. 149-150.

²⁷ Stoica Lascu, *op. cit.*, pp. 51-64.

²⁸ See – Idem, “Românii balcanici în percepția societății din Principate – în prima jumătate a secolului al XIX-lea” [Balkan Romanians in the Perception of the Society in the Principalities – in the First Half of the 19th Century], in Sorin Șipoș (ed.), *Etnie. Națiune. Confesiune – pledoarie pentru o cercetare interdisciplinară* (Universitatea din Oradea. Seria Istorie. VIII) (Oradea: Editura Universității, 1996), 58-66. It is remarkable that the work of Daniel Philippide, *The History of Romania*, printed in Leipzig, in 1816, in the Greek language, was not known by the “Romanian historian in the greatest part of the last century”, so it could not influence then in being aware of the existence of the Balkan Romanians – Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 33; in the sub-chapter *Οι χητορες Ρουμουνιας* (*Locuitorii României* [The Inhabitants of Romania]), it is extensively related on their location and their traditions: “Sunt foarte numeroși românii răspândiți dincolo de Dunăre, în Bulgaria, Serbia, Macedonia și până în interiorul Thesaliei și Epirului. Totuși, ei sunt în minoritate față cu bulgarii, sârbii și grecii cu care se află amestecați și *se numesc pe ei înșiși până astăzi români* (emphasis mine), în propria lor limbă română în care s-au introdus multe cuvinte, fraze și idiotizme (*Sic!*) de ale popoarelor cu care conlocuiesc” [Still they are in minority to Bulgarians, Serbians and Greeks which they mingled with *and call themselves Romanians until today*, in their own Romanian language they introduced different words, phrases and *idiotisime* things (*Sic!*) of the peoples they live among] – *apud* Lazăr Duma, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia* [The Opinions of D. Philippide on the Romanians in Epirus and Macedonia], in “Convorbiri literare”, XLIII, no. 8, August 1909, p. 889; see, in context – Dimitrie Daniel Philippide, *Istoria României*. Tomul I. Partea I. Leipzig, 1816. Traducere, studiu introductiv și note: Olga Cicanci, Editura Pegasus Press (Coll. *Elenismul în România*), București, 2004 /378 pp. + 14 pp. facsimils/.

the Danube the first Aromanians would lead their steps towards a proper national conscience, not wanting to be named either Arnauts nor Greek, but Romanians²⁹, they sought the interest of the ruling class and the public opinion towards their nation; and as the young modern Romanian state would define its own policies, it would also including all the branches of Romanianism, in promoting its geo-political and national interests.

From this perspective of revealing the impact and reciprocity of the status of South-Danubian Romanians, at the beginning of the Modern Age, in the Danubian Principalities – it is emblematic the appeal of *Emmanuil Gojdu* (1802-1870), *cătră străluciții Boeri a țării Românești și a Moldaviei* [To the Illustrious Nobles of Wallachia and Moldavia].

Behold a South-Danubian Romanian (important member of the Aromanian³⁰ community in Budapest, and future benefactor³¹ of the

²⁹ In the evoked *Pentaglosar*, the end of the *Prologue* of the “*alcătuitorului*” [editor] N. Ianovici is suggestive in this perspective: “când cel pe nedrept numit vlah, va fi întrebat, ce neam ești? – he says: «eu escu ramanu (the author was a native from Farsherot from Albania, using this term – our note), or romanu» «eu sunt, spune, român, adică roman». Dar acei care vorbesc latinește sau italienește, nu se numesc pe ei înșiși români, iar singurii noi am păstrat până acum numele de romani” [But the ones speaking Latin or Italian, do not call themselves Romanians, only we have kept until now this name] – *apud* Victor Papacostea, *op. cit.*, p. 408.

³⁰ It seems that the paternal grandfather has been one of the Aromanians moscopoleni refugees in the late eighteenth century to the Hungarians (Miskolc), then placed in Bihor; his father, Gojdu Atanasie Popovici, will employ trade; on maternal, he descended from an old Romanian family in Bihor - his mother, Anna, was the daughter of wealthy landowner Demetrius Poinar: "his descendence of Macedo Romanian father and grandfather is quite clear from historical evidence, to this day kept, showing him as a strong man, coming as blessed fruit from the root of the immortal and heroic Metropolitan Andrei Saguna", see – Ioan Lupaș, *Emanuil Gozdsu 1802-1870. Originea și opera sa, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940* (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. *Seria III. Tomul XXII. Mem. 28* [Extras]), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940, p. 689; *Nota bene*. But, both he and the high Orthodox hierarch of Transylvania – Metropolitan Andrei Saguna – do not say, anywhere and with any opportunity, to originate from Aromanians, a strong and unequivocal sign of Romanian identity and national consciousness.

³¹ He will practice law, becoming soon one of the most wanted criminal law specialists in the Hungarian capital, gained all trials, a brilliant advocate, his interventions (indictment and pleas) were published in professional journals and given to law students as role models, he was the first to replace Latin with the Hungarian judicial councils in instituting actions in Pest and Buda: “Always won criminal cases, this has allowed Gojdu to achieve a very good material situation. He owned two steam mills and was mill owners chairman of the Hungarian capital. In 1832, he bought with 30,000 florins Pest house of William Sebastian, located on Király str, and the few years he bought the orchard in spread 36,015 square acres. In 1854 and he split the house surroundings and built a number of stores, which today is called ‘Passage Gojdu’ (Gozdsu-udvar). Gojdu was a wise man and wise, with unusual commercial spirit, made serious investments, primarily in property and progressive values” (*apud* the bilingual monography – Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozdsu Alapítvány Története (1870-1952)* (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), non publisher, Budapesta-Budapest, 1995, p. 9.

Transylvanian Romanians) pleading for the continuation and cultivation of national feelings of pure Romanian political essence, in 1829! Not less important is the detail that this appeal of the Aromanian lawyer and politician from the Hapsburg Empire was published in Romanian, “Biblioteca Românească” [The Romanian Library] edited in Buda through – significantly – the toil of the Aromanian Zaharia Caralechi³²...

Aware of the importance of cultivating the national language of Latin origins of the Romanian nation, Em. Gojdu, “jurat a Ungariei la Tabla Krăiască avocat” [lawyer to the Imperial Court sworn to Hungary] deplores the precarious cultural and national status of the Romanians, as by pathetic phrases and words he is urging his Wallachian and Moldavian brothers to national awakening: “In all parts the soul of our Nation is whimpering in awful darkness; a sad dormancy or slumber has encumbered our high Romanian talents, has the *adored* (in reverence praised and honorable) *Roman Nation* ever extinguished elsewhere in the world, when all its other faithful sons, meaning the French, Italians, and Spanish are flourishing, and only us, only us Romanians, which Rome from its warm bosom has parented; *us being the closest followers of our Mother Rome, why only us, I say, to suffer ordeal in the thick wretchedness of darkness?*(all emphasis mine – our note). But now, now the terrible night begins to leave us – the dread darkness of ignorance scattering, and as flying arrows shows itself through lucent beams

³² The fragments are reproduced in xxx *Școala Ardeleană*. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Floarea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Editura Minerva, București, vol. II, 1983, pp. 559-563. Neither he (born in Brașov, died in Bucharest: 1784-1856) will make known his Aromanian descent, but the entire business will be placed in the service ideal of enlightened national-cultural awareness of the Romanians. In terms of revealing their Latinity, we – taking over and adding to the assumption of a scrupulous researcher, professor Nicolae Isar, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830)*.

Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale, Editura Universității din București, 1999, p. 136) – that Zaharia Caralechi is the author of the clarification, in a footnote (anonymous) at the known lecture of Simion Marcovici: “Unii s’au îndeletnicit să arate că suntem cu adevărat strănepoți a romanilor; alții iar și-au căznit mintea în tot chipul ca să dovedească că suntem daci: muncă zadarnică; căci limba, numele, năravurile și chiar portul sunt dovadă netăgăduită pentru cea mai proastă și ticăloasă ființă că ne tragem cu adevărat din romani: arate împotrivorii, de se mai află, că dacii vorbeau limba noastră, sau că cincă oră și zece mii de romani au putut să silească pe daci să-și părăsească limba și numele lor ca să îmbrățișeze pe a le vrăjmașilor lor celor mai cruzi și biruințe li se cade [Some showed that we are truly descendants of Romans, others proved that we are Dacians: useless work, the names, traditions and even vestments are secure evidence that we truly come from Romans: let the nay-sayers prove, if they still exist, that Dacians spoke our language, or that 50,000 Romans could make the Dacians leave their language and names and take the ones of their most dire enemies]” – *Cuvânt ce s’au zis la deschiderea Școlii Naționale din București, în 1827 Sept. 15. de D. Simeon Marcovici, Profesor de Matematică în numita Școală* [Words Said at the Opening of the National School in Bucharest in the 15th of September 1827 by D. Simeon Marcovici, Professor of Mathematics at the Said School], in “Biblioteca românească”. Part III, 1834, p. 31.

the dug grave of the Nation – if now, when it is possible, laziness will not be encouraged.

There is still hope and a belief still pours its thin rays, under the last spark of the latter lies the frightful and deleterious death of the Nation. – Your great souls, grand and all-powerful Boyars, you illustrious descendants of the great Roman Ancestors, with your Noble hearts all for the Fatherland and Nation, with your thousand times shown and beneficent sentiments, and your special national love – this, this one is still the hope of delivering the Nation from perishing. If you will not show compassion, beloved Nation, towards yourself, you will bury yourself through your not prayer heeding heart”³³.

Proud of the Roman origin of his nation, Em. Gojdu pleads using uplifting words for the “enlightened Boyars” in the Principalities to materially sustain the cultural means of nationally strengthening his South-Danubian brothers, his whole endeavor consisting in revealing the patriotic ideas of the Transylvanian School, so spread in the circles of the Aromanian community he attended³⁴.

By revealing the dangers that would halt the national accedence of his nation, including the lack of material means of the intellectuals. Em. Gojdu urges “the Boyars” of the Principalities to imply more thoroughly in sustaining the ideal of the national awakening of the Romanians: “Do not think you generous Souls, that these difficulties are unsurpassable, no! and only if you will, believe, as no other nation could do this as easy as the Sweet Romanian nation, as for its affirmation the easy structure of its language, its resemblance with Latin, its sorority (*Sic!*) with the languages of cultivated nations, make very simple; and it is only required, that you, worthy Boyar Patriots! By your natural love to it, *would make a small sacrifice, giving from your fortunes to your sweet Mother, meaning the Nation*; but also it is rightfully desired that, in showing gratitude to your National language, for which you are praised by all, *you should help in writing and printing books in our Patriotic language, to read them joyously and to make themselves known to your sweet Nation*; you must sponsor the scholars of our Nation, and favor them, ward them and be their aegis, giving them a helping hand and offering them opportunities that the pleasant fruits of their work would usefully reach their Nation.

This is the way our Nation will blossom – *as the Romanian patriot, native from Balkans, citizen of the Habsburg Empire, encourages his fellow kinsmen, who have not yet seen the benefits of cultivating one’s language and national feelings* –, and this is how it will earn its place among the other cultivated and flourishing Nations. And this is the best time, when soothing Peace is secured for us by the surety of Laws and Privileges, and by the protection of persons and assets: so do no ignore this, do not neglect this favorable occasion, which for our

³³ *Apud* – Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 715.

³⁴ *Ibid.*, pp. 694-695.

wellbeing is at hand, and by watering the National Tree with the sweat of our toil it will surely blossom, therefore step forward with your just hearts on this new way, and you will reach the desired purpose and our whole destiny.

*This is the most burning National desire I have, this is the most high and overwhelming feeling of our lives and minds, and were I able to contribute to it in a small part, or otherwise by the truth of my words to be able to unite the Patriots, especially those upon which the flourishing of our National language and life heavily depends, no matter how little would I stir and incite them, awakening their hearts towards the happiness of their own communities, I would happily abide to this, and my consolation would be matchless in the whole world. As there is no greater consolation, more righteous satisfaction, than the feeling of National happiness and greatness*³⁵.

We do not know the echo³⁶ of this so vibrant appeal to the addressees in Moldavia and Wallachia. Still one would suppose that few of them actually know it was sent by an “Aurelian”, of a Romanian from the Balkans, who, without specifying his origin – an evidence of his belief, cultivated in the spirit of the Latinist current of the Transylvanian School, in the unity of all the branches of the Romanian nation –, would spread, as we observe, patriotic inclinations of patronization and such a clear tendency – his own, in the following decades, to many fellow kinsmen – for the cultural and national ascendance of the whole Romanian people.

But many years would not pass – and the Wallachians and Moldavians would enter direct contact, through the mass-media of the times and the scientific papers, with the reality of the existence of the Southern branches of the Eastern Romanity – Aromanians, Meglenoromanians, Istroromanians. Now is the beginning, in the fourth decade of the Century of Nationalities, of a process of great complexity, uninterrupted – until the half of the 20th century – respectively, the recipience and cogitation on different levels of the Romanian society, in the conscience of the public opinion, of the issues of the Balkan Romanians; this is a process that represents a constitutive part of our national history, with various

³⁵ *Ibid.*, p. 716. At the moment of the launch of this appeal, its author already layed in practice one of the requests – materially supporting facts of national culture; namely, he contributes to the apparition of “Calendarul românesc”, printed in Buda (during 1828-1832) by Ștefan P. Niagoe, schoolteacher at the Romanian School in Pesta; the volume for year 1803, which has been preserved, contains the dedication *Spectabilului și de bun gen născutului domn Emanuel Gojdu, jurat al Ungariei, avocat de Cr. Tablă, cu umilită plecăciune se dedică* [Of the Respectable and Aristocrat Mister Emanuel Gojdu, Jury Member of Hungary, Lawyer of Cr. Tabla, Dedicated in Humble Prostration] – *apud* Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Calendare și almanahuri românești. 1731-1918. Dicționar bibliografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 215.

³⁶ Still “It did not lack a result: the list of the subscribers (*prenumeranților*) published at the end of volume IV from *Biblioteca Românească* shows an increase of 318 individuals, besides the 415 subscribers shown in the list at the end of volume II” – Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 696.

reverberations – conditioned by the incidence of the political factors, responsible of the country’s and nations superior interests –, and also by the evolution of diverse geo-political interests in South-Eastern Europe.

In chronological order, the offspring of one of the Moldavian “Boyars” – whose national feelings had Em. Gojdu also appealed to, in 1829 (born in Oradea and living in Budapest!) –, would gain a notable preeminence thanks to his action; indeed, *Mihail Kogălniceanu* is, it seems – and as far as we know –, the first intellectual in the Danubian Principalities which, during the Modern Age, would write on the *Transdanubian Vlachs*, integrating them in the history of the Romanian nation. We are referring to the great work from the youth of this great patriot and historian, coryphaeus of modern Romania (1817-1891), printed in Berlin in 1837, in French – *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*; the fourth book of the first part (*Histoire de la Dacie*) referring to *Histoire des Valaques transdanubiens jusqu’à la destruction de leur royaume par les Turcs, en 1394*³⁷, chapter “that is justly limited to the period of their independent state”³⁸. Otherwise, this intention of him is declared in the very first paragraph of the chapter, when saying that “It is not my intention to treat the whole history of the Wallachians until present; I will only treat the period when they formed an independent state; because – *as he justifies his limitation* –, after they have been defeated by the Turks in 1394, their history joins the sphere of the Ottoman Empire”³⁹. Reasoning the idea of the continuity of Romanians on the territory of Old Dacia in the millennium until the crystallization of the feudal states, and also of their – logically deducted – Latinity, Mihail Kogălniceanu also presented the European scientific circles the fate of the Romanians across the Danube (*des Valaques transdanubiens*), assuming the thesis of the Transylvanian scholars on their North-Danubian origin: “After Aurelian had dislocated a part of the Daco-Romans in Moesia, these new colonists found themselves either in the grasp of the barbarians, or under the dominion of the Romans, and later of the Greeks, until the arrival of the Bulgarians.

These Romans, *kown under the name of Wallachians* (emphasis mine), of Moesians, and confounded by some authors with the Bulgarians, have given several emperors in Rome and Byzantium”⁴⁰. Then are remembered the events

³⁷ The complete description is *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, par Michel de Kogalnitchean*. Tome premier *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241-1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837 /XX + 472 pp./ (the Museum of National History and Archaeology in Constanta owns, by acquisition, a copy coming from *Biblioteca D. Caracostea – inv. 2247*); is republished in Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. II. *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei RSR, București, 1976 – *Livre quatrième*: pp. 67-76.

³⁸ *Ibid.*, p. 696 (*Note și comentarii* [Notes and comments]).

³⁹ *Ibid.*, p. 67.

⁴⁰ *Ibid.*

that lead to the creation of Asen's state, based on Byzantine sources ("It must be remarked here that this Jean /=Ioan/ was the king of Wallachians and Bulgarians"), upon which we will not insist; still the imagine of the Balkan Romanians interests us.

Thus, he is also contesting the designation given by the Greeks – "*Coutzovlaques* or lame Wallachians", categorized as "simple mocking nicknames", as well as those of *Çinçari*, in the same depreciative manner; the true origin of this name is, in Kogălniceanu's vision – the one of Petru Maior –, "*Cinciani*, worthy descendants of the Roman Cinciana family"⁴¹. As regarding their situation after 1394, they could no longer remain independent in their own state, continuing their existence in the Ottoman Empire: "today they live in Thracia and Macedonia, where they graze herds, them, once an only warring people. Still they have conserved their traditions and language, the Latin language, even though it is mixed with a lot of Greek and Turkish words. In their writing they use the Greek alphabet, which by using a few different signs, have adapted to their dialect. They are known – as *Kogălniceanu* specifies – under the name of Wallachians, Koutsovlachs, Morlaks, Tsintsari (pronounced Tsintsiaries); *but they always call themselves Romanians* [in the French text = *Români*] *and take as an insult other names that they are given* (emphasis mine)"⁴².

Coincidentally just during the time when Kogălniceanu so categorically attested that South-Danubian Vlachs are "always called Romanians", the first of them that shows the conscience of his nation and expresses it as such with no complexity whatsoever in the Principalities – come to "breath *the Romanian* air on the shore of Dâmbovița"⁴³.

We are talking about *Dimitrie Cosacovici* (1790-1868), the one which „personifies himself as the idea of Romanianism from Pindus. He was the most relentless defender and propagator of this idea. And he also consecrated – *was saying the poet and publicist Grigore H. Grandea, his congener, who knew him personally* – his own life, and during his elderly years, still thinking he did not help his brothers from Pindus enough, he left them his fortune"⁴⁴. Indeed it can be said without doubt that through Dimitrie Cosacovici the high society from Wallachia enters direct contact with the reality of the Balkan Romanians, with their sufferings and national needs, thus benefiting of information not from the "Greeks", but by the one who used to be called "The *Macedonian or the Aurelian*, which names he was very proud of"⁴⁵.

⁴¹ *Ibid.*, p. 70.

⁴² *Ibid.*, p. 76. ("On les connaît sous le nom de Valaques, de Cutzovlaques, de Morlaques, de Maurovlaques, de Țințiares (pron. Tzintziars); mais eux, ils se nomment toujours Români et regardent comme une insulte autres noms qu'on leur donne".)

⁴³ Grigore H. Grandea, *Dimitrie Cosacovici*, in "Albina Pindului" [Bucharest], I, no 3, July 15, 1868, p. 58.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 57.

⁴⁵ C.I. Cosmescu, *Dimitrie Cosacovici și aromănistul* (Academia Română). *Extras din Analele*

It is interesting, instructive and symbolically valuable the life of this first apostle “of the idea of Romanianism at Pindus”, expressed as such in the Principalities – respectively, in the capital of Wallachia – and especially, the motivation that led him to Bucharest, where he would soon become, at the half of the fourth decade of the century, a friend of the important political class, of the young future 1848 revolutionaries, even reaching the office of the *Domnitor* [Hospodar; Ruling Prince] Alexandru Ghica (1834-1842).

Without going into details⁴⁶, it is enough to say that his inherent character of a fighter for the national rejuvenation of his nation would be strengthened through a self-taught education in Pesta; it was exactly the time when among the Aromanian community here the national element would strongly affirm itself as under the influence of the Latinist current, of the works of Gheorghe C. Roja and M. Boiagi the independent identity of its members reached apotheosis, opposed to the exclusivist pretensions and interests of the Greeks. “Churchly altercations in Pesta, between the Greeks and Romanians, that he too witnessed, had awoken in him the feeling of Romanianism”⁴⁷, making him to lead his steps to the country at the North of the Danube (or across the Carpathians, considering he lived in Hungary), where he hoped to compel his brothers into helping the Aromanians, his fellow kinsmen in Epirus, whom he had left at age 12.

Soon he would impose himself within the high society of Bucharest, as an officer of the young Romanian army, but also as “royal attendant” of Alexandru

Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare, Institut. de Arte Grafice “Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903, p. 304; see also – Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor* [People and Aspects of Aromanian History], Editura “Cugetarea” P.C. Georgescu-Delafras, București, f.a. [1940], pp. 265-300 (“Din acest studiu am folosit notele pentru portretul de față” [For this study we used the portrait to notes] – p. 282).

⁴⁶ See also “a few biographical notes of Cosacovici picked from some of his fellow nationals”, in V.A. Urechă, *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, Bucuresci, 1880, p. 139: “Cine deja nu cunosce la moral pe acest barbat din fapta cea românească d’a si fi lasat tota averea în favorea culturii naționale a compatrioților sei?” [Who does not know the morals of this man from the Romanian deed of leaving his whole fortune in favour of national culture of his fellow nationals]; born in Aminciu (Mețova; in North Greece – our note), in 1790, he is raised by an uncle in Vienna, named Cosacovici, that also had a trade house: “Contactul cu românii din Viena desteptă în junele Demetrie Cozacovici conștiința naționale: elu se simți român și anima lui incepu a se înflacara de dorul d’a vedé cu proprii sei ochi acé țera unde românii sunt ori cat de apesati de jug strein, totuși stapăni locului, adeca țera romănescă. Ocasiunea i se presentă după 1821. După acéstă dată pare ca alergă dela Viena spre a intra în șirurile primei armate romăne, după isgonirea domniei grece” [After this date it seems that he fled from Vienna to join the ranks of the first Romanian army, after the banishing of the Greek rule] (at p. 93 there is also the “reproduction of a photo” of Cosacovici).

⁴⁷ Grigore H. Grandea, *op. cit.*, p. 58; on “the churchly fights in Pesta”, see – I.I. Nistor, *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl./).

Ghica, “whom *having some sympathy for the Romanians in Turkey* (emphasis mine), as his family was of Albanian origin and not Greek, had joyously received D. Cosacovici in the army and more so as a noble”⁴⁸; the rank and public dignity served the *Macedonian* or *Aurelian* to better sustain and encourage the national cause of his brothers, a series of Wallachian politicians and personalities already being capacitated in this direction; hence, Colonel I.C. Câmpineanu „appreciated a lot this Romanian from Aurelian Dacia”⁴⁹, as well as “he was endeared by all the Boyars in the army, the Bibescu, Câmpineanu, Filipescu, Mănescu. I have heard many saying – *attests Grigore H. Grandea* – that he was the bravest and most intelligent officer in the army”⁵⁰.

It can be said, witnessing these important testimonies that the reciprocity proved by the leaders of the 1848 revolutionaries towards the problems of the Balkan Romanians is actually originating in this period, through the direct influence exercised by D. Cosacovici on enriching their informational horizon. What is very important now is that the *Domnitor* himself manifests his receptiveness and concern towards the existence and the needs of his attendant’s fellow nationals; the often conversations on this subject⁵¹, that invariably ended in the necessity of the implication of the *Domnitor*, even if they did not have a practical finalization as the Principality was not in a position that would allow him to intervene, were not in vain.

The only documentary source on exposing a first Romanian interest concerning the Balkan Vlachs, at the level of the State with the capital in Bucharest, is explicit, as also the circumstances in which D. Casacovici presented a memoir to the *Domnitor* are shown: “Prince Alexandru Ghica was very sympathetic of him, and sensing this, *he presented in secret to the Prince a memoir on the Romanians across the Danube* (emphasis mine). He replied that he should reach an understanding with Mihail Ghica. The young Aurelian Romanian (actually long past his second youth, in 1835-1840 having 40-45 years! – our note) exulted in joy, thinking that a ray of rejuvenation might shine over the lands of his brothers. The magnanimous young man was wrong: he did not see that actually the ray was his own desire and that he prayed rather to the clouds. He ardently discussed a lot with the Prime-minister, at that time Mihail Ghica, but finally he told him: “There is no time now to involve in such matters! Can’t you see that we ourselves are threatened?”⁵²

How premonitory, how tragic and – why not – how fatal are these discouraging words that, still, expressed an actual situation, from a Romanian official around 1840!

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁹ *Ibid.*, p. 303.

⁵⁰ Grigore H. Grandea, *op. cit.*

⁵¹ C.I. Cosmescu, *op. cit.*, p. 304.

⁵² Grigore H. Grandea, *op. cit.*

By a strange happening – behold that the first documentary attested official position, through a future memorial relation, of Romanian politicians engaged in government, unfortunately anticipates a constant of the position of Romania towards the South-Danubian Romanians, especially manifested during the key moments of their history in the context of the Romanian and Balkan one; indeed, not being able to always act effectively in the support of the national needs of the South-Danubian “Aurelians” – and also in the way of fulfilling the aspirations of Romanianism everywhere –, has happened in wake of first considering the higher interests and aspiration of the nation, its conservation and modern development, in difficult international circumstances, and of protecting the State as such, as the geopolitical context and the interference of the multiple interests of different states from the Balkan area has also acted restrictively on the good intentions, of patriotic and national nature, of the Romanian politicians.

This is the *à la longue* meaning of the bitter words said by the Romanian high official in 1840, and the following decades, almost up to a century, often confirming this tragic particularity of the Romanian history; it is a paradox that has marked the whole evolution of the relations between our State’s official and the Balkan Romanians, and all the other South-Danubian Romanians in general, in the context where, on the other side, the same issue was received in enthusiasm and patriotic liveliness by the Romanian public opinion, unrestrained in its manifestation by state rigors.

Dimitrie Cosacovici’s endeavor not being deployed on political and psychosocial grounds able to assume it in the concrete terms required in such cases – the so passionate author of the memoir would not become disarmed in continuing his national labor; still he would submit his demise from the army during the first years of the reign of Gheorghe Bibescu (1842-1848), not agreeing to be sent to study the military art in Russia (“The son of Pindus, when finding out of this princely favor, he that could not bare Russianness in any way, indignant he cried: «What should I do in Russia? Teach the Russians? Never!» and refused. And because of this he was forced to be retired”⁵³).

Still this action would manifest in the ‘50-’60 years of the century – as we will see – as an augmenting factor regarding the reciprocity of the political and journalist environments (the latter already illustrating it since the ’40⁵⁴) of the

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ See – Morangiés, *Les Romounis de l’Anovalachie. Româniî din Anovlahia* [parallel French-Romanian text], in “Spicuitorul moldo-român” [Iași], July, August, September 1841, pp. 1-16 – is a processing, signed Morangiés, after Pouqueville; see, also – *Româniî dein Grecia*. Extras dintr-o călătorie a profesorului [Extracted from a Trip of Professor] Fallmerayer (München), in newspaper from Blaj “Organul luminării”, I, 1847, pp. 287-288; under the same title, an extract from William Martin Leake, pp. 275-276, 281-282; in the same year, the newspaper edited by Timotei Cipariu inserted more texts *In Dialectulu macedonicu* [In the Macedonian Dialect] – *Ibid.*, no. X, March 8, 1847, p. 48, no. VI, February 8, 1847, pp. 25-26; in no. XXII, May 31, 1847, p. 111, is inserted

Romanian society regarding the needs and national-cultural future of the Balkan branch of Romanianism.

In the previous decade before the Romanian Revolution of 1848-1849, the first Romanian publications in the Principalities would present, more often, their readers with facts from the historical past of the Vlachs or samples of popular literature in “dialectulu macedonicu” [the Macedonian dialect].

Thus, in the main body of a reportage on the travel of the Greek King Othon [Otto] to his adoptive country, in 1839 – inserted in the *Feileton* section of the said gazette of Iași “Albina Românească” [The Romanian Bee] – the reader was acquainted with the ethnicity of certain subjects of the Bavarian monarch, the so-called “Greeks”, during part of the travelling, being but the representatives of the Balkan Romanity: “The second day followed the journey towards Molo from where one can observe Mount Parnassus with its snowy peaks. The road passes through the most romantic fields interrupted by tress, rocks, small rivers and brooks, all joyously meddling with the shepherds’ flocks and with the group of villagers which arrived to praise saying: Long live the King of the Hellenes! Far away from Molo the illustrious travelers encountered a group of peasants and girls in celebration costumes. They grasped the horse’s reins at once and few were content without touching the saddle or at least the horse. Are you not tired? The King asked them. «Oh, not at all! Even more, we are going to sing and dance for you at Palati». Near this big village all the villagers were in a file near an Arc de Triomphe made of laurel leaves, decorated in flowers and roses, each one of them holding in their hand a branch of laurel or olive. As soon as the few rain drops stopped, groups of young men started dancing singing the following verses, showing that *the most beautiful girls in Greece are found within the kin of the Macedonian Romanians, which are also called Koutsovlachs, which Romanians, during the times of Emperor Aurelian, by being displaced from Dacia, had gone to Macedonia where they settled and lived on out of sheep herding and trade (emphasis mine)*”⁵⁵.

Therefore, we observe that this first mentioning in the Romanian press of the existence of the Balkan Latinity descendants is perceived as their identification with the Romanian nation⁵⁶ – perception that would transform, as

also in Romanian a Indian story under the title *Una mushata enumeracie* (see, also, a comprehensive *Obituary* accompanied by an indication: “Din trei isvora primiram știrea despre mórtea lui Dr. Roja” [from three sources I received news of the death of Dr. Roja] – in “Gazeta de Transilvania”, X, no. 22, March 17, 1847, p. 88).

⁵⁵ xxx *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia* [Oton Riga’s Journey Through Greece], in “Albina românească”, X, no. 57, June 20, 1839, p. 237.

⁵⁶ An English traveler (G.F. Bowen) – whose testimony has been relatively recently regiven to science –, contemporary with the mentioned King of Hellenes, passing, in 1849, through Thessaly and Epirus, he meets the Vlachs, on which he has thorough ethnohistorical knowledge, including their geographical status: “the Vallachians living in Greece and Turkey originate in the migrations

the information also multiplies, in an expression of the national and linguistic union of modern Romanianism; in the same time, this account premonitory develops the duality of the national feelings of the “Koutsovlachs”, the Aromanians living in Hellene territories, their natural attachment to the Greek state being opposed, in the following decades, to the revelation of their ethno-linguistic and national-cultural Romanian identity, fact that would mark many tragedies, especially because of the Hellenization / denationalization policies promoted by the Greek authorities and chauvinists.

“The following verses” mentioned in the text is inserted at the end of the work – unfortunately only in literary transliteration, depriving us of a first sample, marked in the Romanian press of the times, of dialectal folk “song” (although it is entitled *Cânticul unui june grec* [Song of a Young Greek], it is about, of course, „a young Romanian”, singing his love for the young lady that he wants to marry, a common motif in Aromanian lyrics⁵⁷).

Gradually, the public opinion in the Principalities becomes familiarized with the historical past of the Balkan Vlachs, exclusively designated using the appellative “Romanians”; during the first years of the 1840’s, the press in Iasi, Bucharest, Brasov, Blaj concedes and important attention to knowing their history, integrated on the whole to the Romanian nation: “Romanians, which by the different provinces they inhabit, are called Romanians, Moldavians or Daciens, meaning from Dacia”, are brethren of those which, “displaced in Moesia” by Aurelian, separated from their “Mother fatherland”, have gone to the mountains of Macedonia “to look for a life matching their own habits: those of a herding and warring people”; it is about “these Romanians /which/ animated by desire of independence have very much contributed to the rebirth of today’s Greece”⁵⁸.

Based on the travelling volumes of the French diplomat “de Puchevil”, published in the second decade of the 19th century⁵⁹, is synthesized the history of the Balkan Vlachs – “the Megalo-Wallachians, living in our times in the high

that left the shores of the Danube during the Middle Ages. Just like their fellow kinsmen in Wallachia, they belong to the Greek church and have maintained their language, a modified Latin, very similar with Italian, but mixed with a lot of slav” - Andrei Pippidi, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie* [The Vlachs in Northern Greece in the 19th Century – Another Testimony], in xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani* [The Romanian Contribution to the Enrichment of the Cultural Heritage in the Balkans], *Fundația Culturală Română* (Series *Colocvii*), no place [București], no year [1992], p. 11.

⁵⁷ xxx *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia...*, pp. 237-238.

⁵⁸ Morangiés, *op. cit.* The article is also inserted in “Foaie pentru minte, inimă și literatură”, V, no. 29, July 20, 1842, pp. 228-232; no. 30, July 27, 1842, pp. 233-237; it is partly represented also in “Gazeta Transilvaniei”, VI, 1843, pp. 399-400, also in “Universul” [Bucharest], III, no. 51, p. 204; no. 52, December 28, 1847, pp. 205-208.

⁵⁹ Vasile Tega, *Aromânii văzuți de călători francezi*, in “Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – New series, 1984, pp. 85-216.

mountains of Pindus”, considering themselves, “without showing any historical proof”, descendants of the legions led by Pompei, respectively “the Masarite-Wallachians (*valahii-masareti*) the rebuilders of Moskopole, which they named Voshopolis, city of shepherds”. Spreading on several pages as there is also information about their occupation, moral traits, and social structure of these Vlachs, whose main trade was sheepherding: “The flocks climb the sides of the mountains in columns; the sound of the bells from goats and rams, the cries of all kinds of cattle, accompanies the long row of the Pindus striders, which during the summer cover the fields of Macedonia; elderly, youngsters, men, women, girls, children walk surrounded by domestic animals, by strong horses and heavily packed mules, upon which roosters sing, the horologe of their huts, and all their faces shining of health, full of confidence they travel seeking plentitude and a milder weather under their tents, and most of their part in villages where also their winter homes are. If their appearance was not peaceful and shepherd-like, anybody seeing these moving columns would think that it is during those times when the pillaging populations of the North would invade the less-fortunate Southern countries.

This is *the true picture of the sedentary Romanians and the nomadic ones, which have lived unknown for so many centuries in the Pindus Mount* (emphasis mine), not having any other ambition than living a simple and peaceful life, a thousand times happier than those restless and turbulent people, that look everywhere for their destiny and find it nowhere!”⁶⁰

The Moldavian lectors are being explained the fact that the first great political men and military leaders of modern Greece are actually not ethnical Greeks, but are “Romanian-Vlachs” [*români-anovlahi*], in spite of them being “fewer in number than the Greeks”. Among these personalities, are enumerated Coletti, born in Calarita, “city inhabited by Romanians”, who also held many offices in Athens, “and now ambassador of the King of Greece to Paris”; Vlahopolo, “right now War minister”; Colocotroni, “the first artisan of the liberation, and for whose nationality is called Vlahos in Greece”; then, Caraiscachi, Vlaho Toader, Delianu Tsapu, Vlahava, Jaca, Cionga, Catsandoni, and other; also it is mentioned “Baron Sina, also of Romanian nation, who is being regarded as one of the first bankers of Europe”. In the ending of this historical documentary, the author inserts a

STATISTICAL TABLE

of the Romanians in Greece after the approximate calculation of Pucvil

The population of different cantons	
Malacasiții or calaritiții	12.825

⁶⁰ Morangiés, *op. cit.*, p. 13.

Aspropotamiții	11.150
Mezoviții	9.350
Zagoriții	5.650
Sedentary Vlachs	38.978
Bobieniï or Bomaiï that are now mixed with Greeks and Christian Albanians form three races.....	10.995
Dasareții or masareții which are the Macedonian Vlachs to whom we must also add four thousand nomadic Vlachs	18.500
The general total of the Wallachian population in continental Greece is of	74.470 ⁶¹

In parallel with these historical calculations, in a well-known Romanian gazette in Transylvania are also published several samples of folk literature “in the Macedonian dialect”, suggestive because of the interest that the mentor of the publication, the philologist Timotei Cipariu, granted to knowing all the branches of the descendants of the Eastern Romanity⁶².

In the years 1848-1849 a new chapter would open in the history of Romanianism – a dense one from the perspective of the relevance of its substance at the level of the public opinion and the whole North-Danubian Romanian society in general, a period started under a sign of acute manifested interest from behalf of the 1848 revolutionaries, of the founders of the modern Romanian State regarding the even more complex national-cultural issues of the multiple Romanian branches.

BIBLIOGRAPHY

- Arvinte, Vasile, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Berényi, Maria, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozsdu Alapítvány Története (1870-1952)* (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), non publisher, Budapesta-Budapest, 1995.
- xxx *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia* [Oton Riga's Journey Through Greece], in “Albina românească”, X, no. 57, June 20, 1839.
- Cipariu, Timotei, *Opere* [Works], vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.

⁶¹ *Ibid.*, p. 16.

⁶² They show – by two such literary samples – the Latinizing tendency of the principles of the Transylvanian philologue; the first one is joined by a note with examples of some words, and the other parable is transliterated: *Curiosita si avde nale (Curiositatea de a audî lucruri nóa)*. In *dialectulu macedonicu*, in “Organul luminării”, I, no. VI, February 8, 1847, pp. 25-26; respectively – *Dicumu face omlu, afla (In Dialectulu macedonicu)* – *Ibid.*, I, no. X, March 8, 1847, p. 48.

- Cosmescu, C.I., *Dimitrie Cosacovici și aromânismul* (Academia Română). *Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare*, Institut. de Arte Grafice “Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903.
- Duma, Lazăr, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia* [The Opinions of D. Philippide on the Romanians in Epirus and Macedonia], in “Convorbiri literare”, XLIII, no. 8, August 1909.
- Grandeau, Grigore H., *Dimitrie Cosacovici*, in “Albina Pindului” [Bucharest], I, no 3, July 15, 1868.
- Isar, Nicolae, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999.
- Kogălniceanu, Mihail. *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, par Michel de Kogalnitchean*. Tome premier *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241-1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837.
- _____, *Opere*, vol. II. *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976.
- Lascu, Stoica, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013.
- _____, (coord. [ed.]), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016.
- Lupaș, Ioan, *Emanuil Gozdu 1802-1870. Originea și opera sa, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940* (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 [Extras]), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940.
- Madgearu, Alexandru, *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Brill (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, vol. 41), Leiden, Boston, 2016.
- Maior, Petru, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Morangiés, *Les Roumains de l'Anovalachie. Românii din Anovlahia* [parallel French-Romanian text], in “Spicuiorul moldo-român” [Iași], July, August, September 1841.
- Murgu, Eftimie, *Scieri* [Works]. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suciu, Editura pentru Literatură, București, 1969.
- Nistor, I.I. *Bisericile și școala greco-română din Viena*, in “Memoriile Secțiunii Istorice”. Series III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl./).
- Papacostea, Victor, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu (Coll. *Biblioteca de filozofie a culturii românești*), București, 1983.
- Pippidi, Andrei, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie* [The Vlachs in Northern Greece in the 19th Century – Another Testimony], in xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani* [The Romanian Contribution to the Enrichment of the Cultural Heritage in the Balkans], Fundația Culturală Română (Series *Colocvii*), no place [București], no year [1992].
- xxx *Școala Ardeleană*. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Floarea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Editura Minerva, București, 1983.
- Tega, Vasile, *Aromânii văzuți de călători francezi*, in „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – New series, 1984.
- Tulbure, Gheorghe, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna* [Macedo-Romanians Colonies in Hungary and the Youth of Metropolitan Șaguna], in “Lucafaurul” [Sibiu], VIII, no. 5, 1909.
- Urechia, V.A., *Demetrie Cozacovici*, in *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880.

INTELECTUALI TRANSILVĂNENI, MOLDOVENI ȘI „AURELIENI” DESPRE ROMÂNII DIN BALCANI (ANII '30-'40 AI SECOLULUI AL XIX-LEA)

Stoica LASCU*

Rezumat. Studiul examinează scrieri ale unor intelectuali români din Transilvania, Țara Românească și Moldova, din anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea referitoare la vlahii din Balcani; de asemenea, se arată primele referiri în presă română („Albina românească”, „Gazeta Transilvaniei”, „Organul luminării”, „Universul”), în care sunt pomeniți aceștia. Eftimie Murgu, Emanoil Gojdu, Mihail Kogălniceanu relevă originea comună a urmașilor din nordul și sudul Dunării ai Romanității Răsăritene; iar „macedoneanul sau aurelianul” Dimitrie Cosacovici, aromân originar din Pind, stabilit la București (membru-fondator al Academiei Române) „personifică ideea românismului dela Pind”.

Cuvinte-cheie: intelectuali, Aromâni, români balcanici, Eftimie Murgu, Mihail Kogălniceanu, Emanoil Gojdu, Dimitrie Cosacovici.

Sub influența benefică a Școlii Ardelene – mai multe lucrări tipărite de către românii transilvăneni, din cuprinsul cărora “de asemenea reiese convingerea că daco- și macedo-românii sunt părțile aceluiași trup național”¹, ori rămase în manuscris până în astăzi², se vor face ecoul semnalării aromânilor, după cum în

* Prof. univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța (Facultatea de Istorie și Științe Politice).

¹ Gheorghe Tulbure, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna*, în „Luceafărul”, VIII, nr. 5, 1909, p. 103; referire la *Kurzgefaste Geschichte der Wlachischen Nation in Dacien und Macedonien*. Vom Georg Montan [Scurtă istorie a națiunii române în Dacia și Macedonia] (42 pp.), apărută la Viena în 1819; este vorba despre „Gregoriu” Montan, „învățător la Școala românească din Pesta” – cum apare în Testamentul corifeului Școlii Ardelene – Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 133.

² Cum este *Dicționarul în cinci limbi (hellenisch, griechisch, romanisch, deutsch und ungarisch)* al aromânului (din Moscopole) Nicolae Ianovici, realizat, în 1821, în capitala Ungariei; pe lângă motivele practice, autorul „a mai avut unul mai înalt: să arate românilor de peste Dunăre că limba lor maternă – aromâna – este «fiica curată a limbii latine deformată oarecum din pricina amestecului cu alte neamuri» și că «românii din lăuntrul și din afara Dunării sunt într-adevăr coloniști din Roma și prin acest lucru însuși adică români, adică latini și nu vlahi sau macedovlahi, după cum câțiva dintr-ai noștri au îndrăznit să ne numească»” – *apud* Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu

Principate încep să se manifeste în anii '20-'30 ai veacului al XIX-lea preocupări ce vor deveni tot mai temeinice și sistematice privind soarta, istoria și viitorul ramurii balcanice a românismului, așa cum vom vedea mai departe.

În ordinea cronologică a expunerii noastre însă – criteriu pe care ni l-am impus ca atare –, este de relevat cumulul de cunoștințe istorice asupra românilor sud-dunăreni datorat marelui patriot român și revoluționar pașoptist *Eftimie Murgu* (1805-1870).

Deși nu avea decât 25 de ani când a tipărit *Widerlegung oder Abhandlung* [Combaterea disertației lui Sava Tököly]³, Eftimie Murgu „dă dovadă de o mare erudiție prin cunoașterea istoricilor care s-a ocupat de Dacia și de poporul român de la început până în timpul lui”⁴, apelul său la folosirea unui spirit critic, de natură științifică, fiind din sorgintea învățaților Școlii Ardelene, într-o epocă dominată, totuși, de elemente romantice în reconstituirea și scrierea istoriei: „astăzi noi nu ne mai simțim nevoiți să ne refugiem la acestea (la legende – n.n.) având convingerea că în istorie, doar adevărul și nicidecum poeziile, cu atât mai puțin legendele pot avea puterea unui argument fundamental”⁵. Având scopul de „a adevări originea romană a limbii române [care] este o limbă neîndoios romană în ce privește structura și caracterul ei”⁶, avocatul și profesorul bănățean, simbol al națiunii române, avea să includă – în tradiția deja a școlii latiniste – și pe

(Colecția *Biblioteca de filozofie a culturii românești*), București, 1983, p. 409; studiul *Pentaglosarul lui Nicolae Ianovici* a fost publicat în 1939).

³ Numele preopinentei era Sava Techelia (1762-1842), care, fiind originar din comuna românească Pecica, cunoștea limba română; a fost judecător și, apoi, consilier regal – Eftimie Murgu, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suci, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 17; *Prefață*, nota 3; titlul original este WIDERLEGUNG oder ABHANDLUNG welche unter dem Titel vorkömmt: ERWEIS, DASS DIE WALLACHEN NICHT RÖMISCHER ABKUNFT SIND, UND DIESS NICHT AUS IHRER ITALIENISCH-SLAVISCHEN SPRACHE FOLGT. MIT MEHREREN GRÜNDE VERMEHRT, UND IN DIE WALLACHISCHE SPRACHE ÜBERSETZT DURCH S.T. in Ofen 1827 und BEWEIS DASS DIE WALLACHEN DER RÖMER UNBEZWEIFELTE NACHKÖMMLINGE SIND; WOZU MEHRERE ZWECKMÄSSIGE KURZE ABHANDLUNGEN; EINDLICH EINE ANMERKUNG ÜBER DIE IN DEM ANHANGE VORKOMMENDE ANTIKRITIK DESSELBEN S.T. BEYGEFÜGT WERDEN. VERFASST Von E. MURGU, OFEN, GEDRUCKT MIT KÖNIGL. UNG. UNIVERSITÄTS-SCHRIFTEN, 1830, respectiv – COMBATAREA DISERTAȚIEI apărută sub titlul DOVADĂ CĂ ROMÂNII NU SUNT DE OBĂRȘIE ROMANĂ ȘI CĂ ACEST LUCRU NU REIEȘE DIN LIMBA LOR ITALIANO-SLAVĂ. COMPLETATĂ CU MAI MULTE ARGUMENTĂRI ȘI TRADUSĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ DE S. T., B u d a, 1827 și DOVADA CĂ ROMÂNII SUNT URMAȘII DE NECONTESTAT AI ROMANILOR; ÎN CARE SCOP SE ADAUGĂ CÂTEVA DISERTAȚII ADECVATE. În fine OBSERVAȚIE PRIVIND ANTICRITICA ACELUIAȘI S.T., CUPRINSĂ ÎN ANEXĂ. REDACTAT de E. MURGU, B U D A, IMPRIMAT CU TIPARUL PUBLICAȚIILOR UNIVERSITARE REGALE UNGARE, 1830).

⁴ I.D. Suci, *Prefață*, în *Ibidem*, p. 73.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 76.

românii sud-dunăreni ca parte integrantă a poporului român. El o spune răspicat, spre știința răuvoitorului preopinent maghiar: „Dar pentru a putea explica cum a dispărut o națiune, trebuie observat, dacă aceasta a constituit un factor important din punct de vedere al numărului indivizilor ei, dacă membrii ei erau strâns uniți sau dacă trăiau răsfirați. Românii au fost numeroși, și cu toate că au fost expuși rând pe rând unor împrejurări triste, *au rămas în trainică legătură națională*, puțini dintre ei se găesc răzlețiți, *cea mai mare parte trăiesc în strânsă vecinătate* și nu le place să se despartă între ei; astfel este cazul în Banat, Transilvania, Valahia, Moldova, *Macedonia* (toate subl. referitoare la acest text ne aparțin – n.n.)”⁷.

Cu o acribie filologică și istorică ce nu lasă a se întrevedea că el era prin formație jurist – și era, în plus, foarte tânăr –, Eftimei Murgu demontează, pas cu pas, afirmațiile atât lipsitului de imparțialitate Tököly⁸. Astfel, combătând una din greșelile inițiale ale acestuia – care deducea originea românilor din cuvântul slav „vlah”, pe când românii nu se numeau între ei „valahi”, ci „români” –, Murgu concluzionează că „a voi să discuți originea unei națiuni, pornind de la o simplă denumire slavă este, desigur, mai mult decât incorect”⁹, adăugând: „dar națiunea nu este atât de schimbătoare ca denumirea țării. Acela care posedă noțiunea adevărată a națiunii, va recunoaște cu ușurință cât este de ridicol să contești adevărata origine a popoarelor, datorită denumirilor atât de mirifice și de schimbătoare ale țărilor, împotriva experienței, împotriva purei rațiuni”¹⁰.

Discuția în jurul apelativului „vlah” este și contextul în care Eftimie Murgu comentează – și el – cunoscutul pasaj al Annei Comnena în care aceasta, „cu siguranță pentru a nu tăcea”, ar fi relevat caracterul de nomad al „numiților valahi”; el explicitează că „popoare nomade sunt acelea care nu au reședință stabilă, ci călătoresc tot timpul”, întrebând – ca și predecesorii săi transilvăneni –, pe bună dreptate: „dar poate fi afirmat acest lucru despre valahii sau românii din *Haemus*, care deja de timpuriu au locuit neîntrerupt în părțile acestea, și mai locuiesc și astăzi acolo? Și dacă toate popoarele care practică creșterea vitelor sunt considerate nomade, atunci – *pune el la punct pe Tököly* – nu se cunoaște sensul adevărat al acestui cuvânt”¹¹. Cu alt prilej, îl atenționează pe S.T. (cum apare peste tot designat numele răuvoitorului maghiar cu pricina) să citească „cu atenție” izvorul bizantin la care face apel, caz în care „ar fi putut pricepe cu ușurință ce trebuie înțeles”, respectiv „cum că acei daci, *cărora locuitorii Pindului le seamănă din cale afară, erau romani*, lucru pe care l-am remarcat puțin mai

⁷ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 246.

⁸ Stoica Lasca, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013, pp. 51-57, 88-92.

⁹ *Apud* – I.D. Suci, *op. cit.*, p. 74.

¹⁰ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 170.

¹¹ *Ibidem*, p. 167.

înainte”¹². Demontând, mai apoi, șubrezenia „argumentelor” tőkolyiste – în strădania de a demonstra originea și caracterul slav al limbii române, prin relevarea folosirii limbii slave în biserică de către români –, Murgu introduce în ecuația demonstrației sale și specificități ale existenței românilor sud-dunăreni, a căror stare culturală o cunoștea, cum reiese clar din spusele sale: „Aceași soartă i-a lovit și pe românii locuind dincolo, în fosta Moesie, care de asemenea, din intenție cunoscută, *prin vicleșug grecesc* au fost nu numai privați de scrierea lor romană, dar, după ce s-a introdus limba greacă în biserică, au fost nevoiți să accepte litere grecești. Deși acest lucru s-a petrecut mai devreme (și anume în secolul al XI-lea) decât la românii din partea aceasta, *totuși ei mai orbecăiesc prin întunerice și mai tolerează limba greacă în biserică lor. Singuri românii aurelieni din Pesta s-au ridicat deasupra prejudecăților către lumină*, și care, după ce și-au recunoscut dreptul lor, au insistat, *și nu fără succes*, asupra folosirii limbii române în biserică lor”¹³.

Așadar, după cum se vede, Eftimie Murgu este în cunoștință de eforturile „intelligenței” aromâne din capitala ungară – unde apare, de altminteri, în 1830, și lucrarea sa –, spre impunerea limbii ei materne ca idiom recunoscut, și apreciază ca atare această realitate, recomandând-o spre urmare și altor români: „Fie ca toți ceilalți să urmeze acest exemplu lăudabil, să se gândească în mod mai serios la originea și la starea lor actuală – atunci nu s-ar mai chinui cu prejudecăți primejdioase, nu s-ar mai lăsa așa de ușor înșelați de vicleșugul multora!”¹⁴.

Nu mai puțin interesante sunt și conotațiile sale asupra designațiilor pe care „disertantul” le aplică denumirilor „cu totul proaspete ale românilor și a limbii lor, *anume țințari și cuțovlahi*. Asupra acestora se găsesc diferite păreri, pe care le neglijez – *zice, autoritar, Murgu*; numai să se știe – *precizează, totuși, și el* –, că *amândouă nu sunt decât porecle de ocară*¹⁵, care au fost adăugate aurelienilor în parte de sârbi, în parte de greci, însă pe ascuns”¹⁶. Susținându-și argumentația, urmând lucrarea mai veche a lui Gheorgeh C. Roja – pe care o și menționează ca atare –, Murgu preia, cum vedem, aproape *ad-litteram*, frazele acestuia: „Și în ciuda faptului că aceste denumiri nu apar la nici un scriitor grec, și

¹² *Ibidem*, p. 171.

¹³ *Ibidem*, pp. 197-198.

¹⁴ *Ibidem*, p. 198.

¹⁵ Cu toate acestea, cel din urmă termen s-a încetățenit în literatură memorialistică, în publicistică, în limbajul diplomaților din deceniile ce vor urma (chiar și în textul Tratatului de Pace de la București, din 28 iulie/10 august 1913, este acceptat, din păcate, de către parte română); oricum, el este, în percepția contemporanilor imparțiali, un sinonim al termenului de români: a se vedea, în acest sens, recent – Stoica Lascu (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016 /L+246 pp.; facsim., il./.

¹⁶ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 252 (în traducerea de față, *Cinczari* este echivalat, impropriu, prin „țânțari”).

că, astăzi încă, sunt considerate drept porecle de ocară, disertantul a îndrăznit totuși să le menționeze drept nume proprii. Același lucru trebuie remarcat – *adaugă Murgu* – și despre caravlahi, denumire cu care au fost luați peste picior dacoromanii de către unii sârbi, nu însă de către slavi. Totuși, îmi permit să-l rog pe *domnul disertant, să-și rețină ura națională în alte limite, să considere drept sfinte regulile modestiei*, și să înceteze pe cât posibil cu insultele prin zeflemisire, care lovesc într-o națiune cu mult mai însemnată decât este cea sârbească”¹⁷.

În suita remarcilor – cu o tentă polemică atât de viguroasă, cum vedem, necesară datorită demersului său întru apărarea limbii și neamului său românesc – impuse spre combaterea cărțului lui S.T., Eftimie Murgu întreprinde lungi, și dese, digresiuni având ca obiect idiomul și realitățile mai îndepărtate sau contemporane circumscrise românilor sud-dunăreni. Astfel, el arată că „*acești vlahi nici nu știu, cu excepția învățaților, că ei sunt numiți de către slavi vlassi, căci ei se intitulează cu toții, fără excepție, români, respectiv romani. Ei vorbesc limba romană și anume în unele regiuni cu mult mai curat decât românii din partea aceasta. De altfel, cu privire la obiceiurile și datinile lor, ei nu se deosebesc de loc de românii Daciei, într-un cuvânt, ei sunt unul și același popor cu ceilalți români, ca atare se poate considera, în privința acestora, ceea ce s-a mai spus în general despre națiunea română*”¹⁸.

O afirmație atât de clară și explicită privind identitatea etnică a românilor nord și sud-dunăreni – nu am mai întâlnit până acum, deși ea fusese demonstrată încă de către corifeii Școlii Ardelene. Eftimie Murgu o reiterează în chip concluzional, fără drept de apel, într-o lucrare polemică al cărui răsunset nu s-a regăsit, din păcate, în literatura istorică și publicistica românească în deceniile ce vor urma; de vor fi cunoscut această *Dovadă că românii sunt urmașii de necontestat ai romanilor* (cum se completează foaia de titlu a lucrării din 1830), fără îndoială că intelectualii români de la nord de Dunăre, ca și cei din sud, o vor fi menționat-o ca atare.

Aceasta, cu atât mai mult cu cât Murgu aduce prețioase informații din planul realității imediate, în ceea ce-i privește pe aromânii contemporani cu el, cu observații și accente dintre cele mai interesante; astfel, el are o apreciere nuanțată, pornind de la o realitate cunoscută în mod direct – aceea a situației comunității aromâne din Budapesta –, asupra caracteristicilor de ansamblu a neamului românesc, extrapolând concluzii ca atare: „*Trebuie amintit aici că în aprecierea identității menționaților români (sud-dunăreni – n.n.) nu se pot lua ca normă numai românii aurelieni locuind în Ungaria, căci aceștia sunt în marea lor majoritate comercianți, care atât în Macedonia cât și în Ungaria, învață limba greacă ca fiind indispensabilă comerțului, chiar în neglijarea celei proprii. Acești români care folosesc neogreaca spre falsificarea limbei proprii, în Macedonia și*

¹⁷ *Ibidem*, pp. 252-253.

¹⁸ *Ibidem*, p. 315.

Grecia, prin folosința inevitabilă, iar în alte părți printr-o pretinsă necesitate și prejudecată, nu pot desigur să ofere vreun obiect de comparație; și admit întru totul că acest dialect curent la comercianți (anume aurelian) ar fi deosebit de cel dacoromân prin câteva cuvinte grecești, dar în acest caz – avertizează profundul analist care este tânărul român bănățean – ar fi fost nevoie ca S.T. să-și extindă spiritul cercetător dincolo de granițele Ungariei, să arunce o privire către Macedonia unde românii, departe de greci, nici nu știu, nici nu aud în viața obișnuită, mai multă grecească în afară de Κύριε ἑλέεισο și liturghie, vorbind numai românește. S-ar pune întrebarea dacă menționații români s-ar considera tot atât de greci ca și comerciantul român? Fiecare vorbește mult mai ușor și folosește (dacă exceptăm chestiunile bisericești) rar cuvinte grecești. Ca atare motivul falsificării limbii române la comercianți și acei învățați, este firesc; negustorul care devine stăpân pe limba greacă, dincolo, între greci – explică pe larg Murgu întreaga logică și motivație a «falsificării» idiomului românesc sud-dunărean –, își uită de acum limba maternă în cea mai mare parte, și de aici se întâmplă că în vorbire se amestecă multe cuvinte grecești, din ignoranță sau și din imprudență, cuvinte care sunt cu totul necunoscute vulgului. Limba mutilată care există chiar între negustori și învățați, întrucât aceștia nu stăpânesc în marea lor majoritate limba maternă, în schimb cunosc cu toții pe cea grecească. Același lucru – extinde aria informațională Murgu, extrem de prețioasă istoricește vorbind, puțin, sau deloc, relevantă în lucrări de specialitate sau publicistică – trebuie constatat în special despre învățații românilor de dincolo. Ei depun întreaga știință în cunoașterea limbii elenice și a limbii neogrecești – atestă o realitate Eftimie Murgu, nu fără malițiozitate transparentă în continuare. Pentru a-și însuși cu atât mai sigur pretinsa înțelepciune, ei se deplasează în Grecia sau cel puțin în orașe grecești, unde cam uită limba maternă în timpul studiului”¹⁹.

Aminteam mai înainte de excerptarea unor informații – și comentarii – de către Eftimie Murgu din *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen welche jenseits der Donau wohnen*, cartea lui Gheorghe C. Roja din 1808; atacată și incriminată, în repetate rânduri de către S.T., lucrarea este, firește, apărată de către Murgu, cu argumentele bunului simț, al profesionalistului și decenței cercetătorului onest – atribute ce-i lipsesc, o spune direct el, criticului maghiar. Căutând, totuși, a nu coborî nivelul conotațiilor sale – serioase și argumentate științific – la cel al lui S.T., avocatul bănățean îi developează, într-o fină persiflare, lipsa de seriozitate profesională, amatorismul dovedit; punerea la punct este fără dubii: „La p. 150, S.T. îl ceartă grozav pe domnul Roja că ar fi atribuit lui Acropolit câteva vorbe care nu ar putea fi găsite la acesta. Anume spune el că Roja ar scrie la p. 104 cum că Acropolit ar scrie că Petru și Ioan ar fi regi romani. Eu am citit amintita cărțuție a domnului Roja, însă nu am găsit aceste cuvinte, căci cuvintele domnului Roja sunt: «acești eliberatori (anume Petru și

¹⁹ *Ibidem*, pp. 316-317.

Asan) au deveni primii regi ai românilor, fondatorul statului român fiind Asan». Ca atare cuvintele citate de S.T. sunt rediate doar în mod arbitrar. Recunosc că ar fi puțin cam nerușinat să pui în gura scriitorilor de istorie cuvinte pe care ei nu le-au pronunțat; *dar și S.T. trebuie să recunoască că e și mai nerușinat să acuze pe alții de fals datorită imprudenței tale*. Este adevărat că domnul Roja înțelege prin statul român unul roman, însă nu îl specifică anume.

Căci el spune la p. 100 – *il învață tânărul Murgu pe S.T. cum ar fi trebuit să folosească un text editat* –, că în acest sens va folosi mai mulți autori bizantini, printre care și pe *Acropolit*, însă nu specifică nicăieri că ar dori să traducă pe unul sau altul cuvânt cu cuvânt; atunci ar fi fost necesar pentru S.T. să parcurgă menționata carte a domnului v. Roja, *să analizeze și să judece, înainte de a-și începe combaterea sa*. Domnul Roja a dovedit-o doar cu prisosință că numele de „vlah” ar fi necaracteristic acestei națiuni, spunând anume, că el va abandona pe acesta neautentic, folosind pentru acest motiv pe cel caracteristic de români; el a făcut-o pretutindeni, prin urmare și în citarea lui *Acropolit*, fără ca să ne fie permis a-l acuza aci pe acesta de fals. Admit că *Acropolit* să nu-i numească romani, și *Nicetas* îi numește blachi, alții moesi, *care nume sunt neautentice*, putând fi de aceea pe drept cuvânt abandonate.

La p. 152, *disertantul visează* cum că domnul Roja ar fi afirmat că bulgarii au vorbit latinește, căci menționata cercetare tratează despre români și nicidecum despre bulgari, ca atare autorul se putea preocupa prea puțin de bulgari, și de asemenea, în toată lucrarea, nu este nicăieri de găsit exprimarea inventată de S.T.²⁰

Nu sunt singurele paragrafe ale *Combaterii disertației* care „urmărește adevărul”²¹, în timp ce pentru S.T. e simplu „să nu spună numai, ci să dovedească și prin documente”²² – în care Murgu este silit să dovedească netemeinicia așa-zisei critici făcute de S.T. ideilor susținute de Roja, răstălmăcite, trunchiat prezentate, „persecutate” – cum zice Murgu: „Dovada citată de domnul Roja la p. 84, este persecutată *cu tot zelul* de către S.T. În primul rând i se pare suspectă autenticitatea scrisorii lui *Ioniță Caloianul [Kalo Joannes]*, întrucât aceasta deviază de la scrisoarea contemporană; dar era necesar a se lua în considerare neobișnuita deosebire a acelor timpuri – *precizează Eftimie Murgu, care continuă*: Apoi pretinde S.T. că *Ioniță* ar fi fost un slav, care voia să parvină printr-o adăugită origine romană. Însă *Ioniță* era un împărat care își cunoștea națiunea, fiind ca și acesta, cunoscut de către alții; el spune acolo în mod răspicat că el și ai săi sunt urmașii romanilor²³. Este de aceea de presupus, că la timpul acela nu

²⁰ *Ibidem*, pp. 356-357.

²¹ *Ibidem*, p. 352.

²² *Ibidem*.

²³ Alexandru Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)* (Institutul pentru Studii Politice și Istorie Militară), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014

existau îndoieli asupra originii romane a românilor, prin aceea că îndrăzneala ar fi atras mai multă curiozitate, dacă un slav s-ar fi intitulat drept roman, în ciuda notorietății generale, cu atât mai mult cu cât acest fals îl privea pe papă. Este într-adevăr greu de crezut ca un împărat să fi căutat a obține, fără rost, și printr-o înșelătorie bătaoare la ochi, avantajul său; mai probabil este că acesta, *conștient de proveniența sa, a vrut să pună în cunoștință de cauză despre aceasta și pe papă*, lucru care nu era de puțin interes pentru acesta. De asemenea, dacă menționatul împărat nu era roman, atunci nici nu avea vreun motiv să se facă apreciat de papă prin prefăcătorie și înșelăciune – *îi administrează Murgu lui S.T. o probă de intuiție fără de greș în relevarea logică a motivațiilor faptelor trecute*. Căci – *argumentează el în continuare* – unirea religioasă era un mijloc suficient și uman prin care se putea ajunge, fără suspiciuni, la țel. Dacă fiecare monarh care aspira la coroana romană ar fi trebuit să se dea drept roman, atunci și sfântul Ștefan, în ciuda meritelor sale nesfârșite, pentru a avea parte de coroană și-ar fi atârnat sie-și și unguirilor o origine romană. Dar cum s-ar putea crede asta? – *se întreabă, și interoghează, sarcastic, Murgu, pasând balonul în terenul adversarilor, cum s-ar zice...* Ioniță – *își continuă el raționamentul* – nu râvnea poate atât de mult meritul său, *cât la binele națiunii sale prin unirea religioasă*; el a luat chiar măsuri, totuși a fost împiedicat de tulburări interne.

La p. 104 spune domnul Roja, *Asan [=Asanes]* a fost fondatorul statului roman. Și aceasta este în afară de orice bănuială, asta o cred toți acei care cunosc mai bine istoria decât S.T. – *atacă Murgu încă una din scăderile demersului atât de părtinitor al «istoricului» S.T.* Desigur că faptele românilor vor fi căutate în zadar în istoria vechilor romani (ceea ce ar vrea S.T.). Însă ar fi curată prostie să vrei să găsești istoria lui *Asan* în *Iuliu Cesar* sau în *Livius*. Prin această batjocură, lipsită de gust, a vrut S.T. să facă dovada umorului său – *îi concede, în sfârșit, Murgu, o... «calitate» pretinsului istoric maghiar*. Anume el îl batjocorește pe domnul Roja, care îi numește pe valahi români sau romani, întrucât S.T. trăiește cu imaginația demnă de compătimit, cum că i-ar fi prădat cu totul pe români, de naționalitate prin «Dovada» sa, și că i-ar fi transformat în slavi²⁴.

Argumentele de ordin istoric și filologic aduse în sprijinul concepției Școlii Ardelene de către Eftimie Murgu – anume, Petru Maior este citat ca atare în cuprinsul lucrării –, circumstanțiază, cum vedem, existența românilor balcanici, conștientizați în viziunea sa ca aparținând aceluiași neam urmaș al romanității orientale: „Dacă românii de dincolo sunt necunoscuți domnului Thunmann și disertantului, atunci *eu am cu mult mai multe cunoștințe despre aceștia pentru a nu-i semnala ca unul și același popor*”²⁵.

/332 pp./; recent – *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Brill (*East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*, vol. 41), Leiden, Boston, 2016 /384 pp./.

²⁴ Eftimie Murgu, *op. cit.*, pp. 353-356.

²⁵ *Ibidem*, p. 320.

Este o aserțiune de certă însemnătate documentară – din perspectiva demersului nostru investigațional –, ce probează situarea problematicii românismului în preocupările cărturarilor români de la începutul veacului al XIX-lea, cu precădere – cum am văzut până acum – a celor transilvăneni sau de obârșie balcanică, creatori ei înșiși sub influența sau în cadrul curentului latinist al Școlii Ardelene. În 1847-1848, de exemplu, cărturarul transilvănean Timotei Cipariu, socotit de către Titu Maiorescu drept „părintele filologiei române”, publică în „Organul luminării”, la Blaj, o parte din lucrarea *Principie de limbă și de scriptură* (completată, apare și în volum, în 1866), în cuprinsul căreia se regăsesc ample trimiteri la Cavalioti, Roja și Boiagi, precum și aprecieri asupra dialectului „moeso-român”, respectiv „dialectul românilor de peste Dunăre, în Bulgaria, Thracia, Macedonia, Thesalia, Grecia și Albania, unde astăzi mai puțini, iar mai demult, neîndoiesc, se aflau într-un număr mai mare”²⁶.

În Principatele Dunărene, interesul conștientizat ca atare, tot mai pregnant și sistematic, pentru istoria și starea cultural-națională a românilor sud-dunăreni, va începe să se manifeste în anii '30 ai veacului al XIX-lea – pe măsură ce prima generație de tineri intelectuali moldoveni și munteni (pașoptiștii) se va racorda la ideile europene noi, progresiste și revoluționare, al căror corolar era afirmarea principiului naționalităților; pe măsură ce la București și Iași vor începe să apară primele ziare și reviste²⁷, cu rol atât de important în vehicularea informațiilor, în formarea mentalităților moderne, în modelarea opiniei publice, a influențării și înseși creării acesteia²⁸; pe măsură ce dincoace de Dunăre își vor duce pașii primii

²⁶ *Apud* – Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, p. 40; cu alt prilej, acest marcant reprezentant al curentului latinist, arată că „în timpurile mai nouă chiar și moeso-românii noștri s-au săturat de scriptura grecească și au recunoscut necesitatea de a scrie și ei cu litere latine”, exemplificând prin „sistemele ortografice” ale lui Roja și Boiagi – *Ibidem*, pp. 149-150).

²⁷ Stoica Lascu, *op. cit.*, pp. 51-64.

²⁸ Vezi – Idem, *Românii balcanici în percepția societății din Principate – în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în Sorin Șipoș (coord.), *Etnie. Națiune. Confesiune–pledoarie pentru o cercetare interdisciplinară* (Universitatea din Oradea. Seria Istorie. VIII), Editura Universității, Oradea, 1996, pp. 58-66. De remarcat faptul că lucrarea lui Daniel Philippide, *Istoria României*, apărută la Leipzig, în 1816, în limba greacă, nu a fost cunoscută de către „istoricii români din cea mai mare parte a secolului trecut [al XIX-lea]”, astfel încât ea nu a putut să-i influențeze în receptarea existenței românilor balcanici – Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 33; în subcapitolul Οἱ Ἕλληνοὶ τῆς Βουλγαρίας (Locuitorii României), se relatează, pe larg, despre localizarea lor, a obiceiurilor avute: „Sunt foarte numeroși românii răspândiți dincolo de Dunăre, în Bulgaria, Serbia, Macedonia și până în interiorul Thesaliei și Epirului. Totuși, ei sunt în minoritate față cu bulgarii, sârbii și grecii cu care se află amestecați și se numesc pe ei înșiși până astăzi români (subl.n.), în propria lor limbă română în care s-au introdus multe cuvinte, fraze și idiotizme (*Sic!*) de ale popoarelor cu care conlocuiesc” – *apud* Lazăr Duma, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia*, în „Convorbiri literare”, XLIII, nr. 8, august 1909, p. 889; vezi, în context – Dimitrie

aromâni cu o conștiință națională exprimată ca atare, care nu vor dori să se mai numească nici arnăuți, nici greci, ci români²⁹, atrăgând interesul pentru neamul lor, atât al cercurilor conducătoare cât și al opiniei publice; pe măsură ce tânărul stat modern român își va defini o politică proprie, cu articulații strategice tot mai explicite în spectrul mai larg al românismului, al promovării intereselor sale geopolitice și naționale.

Din perspectiva relevării impactului și a receptării situației românilor sud-dunăreni, la începutul epocii moderne, în Principatele Dunărene – este emblematic apelul lui *Emanuil Gojdu* (1802-1870), „cătră străluciții Boeri a țării Românești și a Moldaviei”.

Iată, un român sud-dunărean (membru de vază al comunității aromâne³⁰ din capitala Ungariei, viitor binefăcător³¹ al românilor transilvăneni) care pledează

Daniel Philippide, *Istoria României*. Tomul I. Partea I. Leiopzig, 1816. Traducere, studiu introductiv și note: Olga Cicanci, Editura Pegasus Press (Colecția *Elenismul în România*), București, 2004 /378 pp. + 14 pp. facs./.

²⁹ În amintitul *Pentaglosar*, finalul *Prologului* „alcătuitorului” N. Ianovici este sugestiv în acest sens: „când cel pe nedrept numit vlah, va fi întrebat, ce neam ești? – răspunde: «eu escu ramanu (autorul era originar din grupul fărșeroților din Albania, care utilizează acest termen – n.n.), sau romanu» «eu sunt, spune, român, adică roman». Dar acei care vorbesc latinește sau italienește, nu se numesc pe ei înșiși români, iar singurii noi am păstrat până acum numele de romani” – *apud* Victor Papacostea, *op. cit.*, p. 408.

³⁰ Se pare că bunicul pe linie paternă să fi fost unul dintre aromânii moscopoleni refugiați, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, spre părțile ungurești (la Miskolc), apoi așezați în zona Bihorului; tatăl său, Atanasie Popovici Gojdu, se va îndeletnici cu negustoria; pe linie maternă, el se trăgea dintr-o veche familie de români din Bihor – mama sa, Ana, era fiica țaramului înstărit Dimitrie Poinar: „Descendența lui din tată și bunic macedoromân apare destul de clar din dovezile istorice, păstrate până în zilele noastre, înfățișându-l ca pe un vlăstar viguros, răsărit din binecuvântata rădăcină ce a odrăslit și rodul vieții eroice a nemuritorului Mitropolit Andrei Șaguna” – Ioan Lupaș, *Emanuil Gozdsu 1802-1870. Originea și opera sa*, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940 (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. *Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 /Extras/*), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940, p. 689; *Nota bene* însă: atât el, cât și înaltul ierarh al ortodocșilor transilvăneni – mitropolitul Andrei Șaguna – nu fac apel, nicăieri și cu nici un prilej, la obârșia lor, semn al unei solide și fără tăgadă identități și conștiințe naționale românești.

³¹ El va profesa avocatura, devenind, în scurt timp, unul dintre cei mai căutați penaliști din capitala Ungariei; câștiga mai toate procesele, pleda strălucit, intervențiile sale (rechizitorii și pledoariile) erau publicate în revistele de specialitate și indicate drept modele studenților de la Drept; el a fost primul care a înlocuit limba latină cu cea maghiară în intentarea acțiunilor consiliilor judecătorești din Pesta și Buda: „Câștiga mereu procese penale, acest fapt i-a permis lui Gojdu să-și realizeze o situație materială foarte bună. Era proprietarul a două mori cu aburi și președintele proprietarilor de mori din capitala Ungariei. În 1832, a cumpărat cu 30.000 de florini casa din Pesta a lui Wilhelm Sebastian, așezată pe str. Király, iar la puțin ani a cumpărat livezi în întindere de 36.015 stâneni pătrați. În 1854 și-a parcelat locul de casă și a construit un șir de magazine, care și astăzi poartă numele “Pasajul Gojdu” (Gozdsu-udvar). Gojdu a fost un om chibzuit și înțelept, cu spirit comercial atavic, a făcut plasamente serioase, preponderent în imobile și cu valori progresive” – *apud* monografia bilingvă – Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozdsu*

întru perpetuarea și cultivarea sentimentelor naționale, de pură esență politică românească, în anul 1829! Nu mai puțin relevabil este și amănuntul că acest apel al avocatului și omului politic de origine aromână din Imperiul Habsburgic a văzut lumina tiparului în prima publicație scrisă în limba română, “Biblioteca românească”, editată la Buda prin, semnificativ, osârdua aromânului Zaharia Carcalechi³²...

Conștient de însemnătatea cultivării limbii naționale, de origine latină a neamului românesc, Em. Gojdu, „jurat a Ungariei la Tabla Krăiască avocat”, deplânge starea culturală și națională neîndestulătoare a românilor, fraze și cuvinte patetice îndemnând pe frații săi munteni și moldoveni la redeșteptare națională: „În toate părțile geme sufletul Neamului nostru într'un întunec înfiorătoriu; tristă dormitare sau somn au cutropit naltele românești talente; s'au mai stins oarecând de lume *adoratul* (cu reverință rugatul sau cinstitul) *Neam roman*, și când toți ceilalți credincioși fii ai lui, adecă frâncii, italianii și spanii înfloresc, numai noi, numai noi românii, pre carii Roma în cel mai călduros al său sân ne-au purtat, *carii cei mai de-aproape a Mamei noastre Roma următori suntem, numai noi, zic, să gemem în deseale mărăcini a întunerecului?* (toate subl. ne aparțin – n.n.). Ci numai acum, acum începe groaznica noapte a se despica – înfiorata a oarbeștiinței întunecime a se răsipi, și cu sburătoare săgeți se arată printre raze lucitoare săpatul mormânt al Neamului. Acolo, acolo în cea groapă, pre carea prin negrijirea cultivării de limbă sa și-au gătit-o, acolo din preună cu limba va putrezi sufletul și estimea Neamului – deacă acum, când se poate, nu se va încunjura lenevirea.

Încă mai o nădejde, mai o încredințare revarsă suptirile sale raze, sub scânteia cea mai din urmă a aceia zace înfricoșătoarea și surpătoarea moarte a

Alapítvány Története (1870-1952) (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), f.e., Budapesta-Budapest, 1995, p. 9.

³² Fragmente sunt reproduse în – xxx *Școala Ardeleană*, vol. II..., pp. 559-563. Nici acesta (născut la Brașov, mort la București: 1784-1856) nu va face caz de ascendența sa aromânească, dar întreaga sa activitate va fi pusă în slujba idealului iluminist de conștientizare național-culturală a românilor. Din perspectiva relevării latinității acestora, este de crezut – preluând și accentuând supoziția scrupulosului cercetător, profesorul Nicolae Isar, *Principatele Române în epoca Lumii (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999, p. 136 – că Zaharia Carcalechi este autorul precizării, într-o notă de subsol (nesemnată) la cunoscuta prelegere a lui Simion Marcovici: „Unii s'au îndeletnicit să arate că suntem cu adevărat strănepoți a romanilor; alții iar și-au căznit mintea în tot chipul ca să dovedească că suntem daci: muncă zadarnică; căci limba, numele, năravurile și chiar portul sunt dovadă netăgăduită pentru cea mai proastă și ticăloasă ființă că ne tragem cu adevărat din romani: arate împotrivorii, de se mai află, că dacii vorbeau limba noastră, sau că cincă oră și zece mi de romană au putut să silească pe daci să-și părăsească limba și numele lor ca să îmbrățișeze pe a le vrăjmașilor lor celor mai cruzi și biruințe li se cade” – *Cuvânt ce s'au zis la deschiderea Școalei Naționale din București, în 1827 Sept. 15. de D. Simeon Marcovici, Profesor de Matematică în numita Școală*, în „Biblioteca românească”. Partea III, 1834, p. 31.

Neamului. – Marele voastre suflete, măriților și spre multe puternicilor Boeri, voi vestiților următori a marilor Strămoși Romani, Nobilele voastre cătră Patrie și cătră Nație inimi, de mii de ori arătata și spre facerea de bine aplecata voastră firească simțire, și naționala deosebită iubire – aceasta, aceasta una încă e nădejdea scăpării Neamului de perire. De nu te vei îndura, iubită Nație, spre tine singură, te îngropi însuși prin neascultătoarea ta de rugăciune inimă”³³.

Mândru de originea romană a neamului său, Em. Gojdu pledează prin cuvinte înălțătoare spre susținerea materială de către „luminații boeri” din Principate a actelor culturale ce au menirea ridicării naționale a fraților săi din sudul Carpaților, întregul demers al său stând în relevarea patrioticilor idei susținute de Școala Ardeleană, vehiculate atât de mult și în cercurile comunității aromâne frecventate de el³⁴.

Relevând primejdiile ce stăvilesc afirmarea națională a neamului său, între care nu puține amplificate prin precaritatea mijloacelor materiale existente la dispoziția intelectualilor, Em. Gojdu îndeamnă pe „boerii” din Principate la o mai concretă implicare în susținerea idealului redeșteptării naționale a românilor: „Nu cugetareți generoaselor Suflete, că aceste greotăți vor fi neînvînse, nu! și numai de vreți vrea, credeți, că nici un Neam au putut face aceasta așa de lesne, ca dulcele Neam Romănesc, pre a căruia polire sau cultivire ușoara țesetură a limbei, asemănarea acestia cu limba latină, sororitatea (*Sic!*) ei cu limbele altor neamuri cultivate, foarte ușoară o fac; ci numai se cere, ca voi, vrednicilor Patrioți Boeri! de după credincioasa cătră dânsa fiasca iubire, să faceți o micuță jertfă, carea dulcei voastre mame adecă Nației din marele averi a da puteți; încă și aceea cu dreptul se pofteste, ca arătându-vă fii mulțemitori Naționalei voastre limbi, cu carea toată lumea vă laudă și vă mărește, să ajutați scrierea și tipărirea cărților în limba Patrioticească, să le cetiți cu bucurie și să le faceți cunoscute dulcei voastre Nație; pre învățații Neamului să-i patroniți, și favorisindu-i să-i scutiți, întinzându-le mână de ajutoriu și dându-le ocașie (prilej), ca plăcutele a sudorilor sale fructuri, să le dea spre folositoare gustare Neamului său.

Așa va înflori Nația noastră – *îi îmbărbătează patriotul român originar din Balcani, cetățean al Imperiului Habsburgic, pe conaționalii săi nededulciți încă la conștientizarea însemnătății cultivării limbii și a simțămintelor naționale* – , așa își va câștiga loc între celelalte Neamuri înfloritoare sau cultivite. Și acuma e timpul cel mai îndemânat, când au dat mângăioasa pace Neamului nostru siguritatea Legilor sau a Privilegiilor, a persoanelor și a averilor: deci nu treceți aceasta cu vederea, nu negrijireți acea bună ocașie, carea spre binele de obște e cu totul la îndemânată, și ca umezitul cu sudorile Neamului Pom mai curând să înflorească, pășiți mai nainte cu inimă dreaptă pe calea cea începută, și veți ajunge la pusul afară spre dobândire scop, adecă la întreaga norocire.

³³ *Apud* – Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 715.

³⁴ *Ibidem*, pp. 694-695.

*Aceasta e cea mai învăpăiată a mea Națională dorire, această cea mai înaltă și mai apăsătoare a vieții noastre simțire și a tuturor cugetare, și de voiu putea ajunge aceasta în cât de mică parte, sau încai în atâta, cât prin descoperirea cugetelor mele acestora să pot în unii Patrioți, mai vârtos în aceii, dela carii nu puțin atârnă viața și înflorirea limbei Naționale, cât de mică înboldire și învăpăiere atâta, și a le deștepta inima spre pornirea cătră fericirea de obște, norocos mă voiu ținea, iară mângăierea mea în lume păreche nu va avea. Pentru că nu este mai mare mângăiere, mai adevărată îndestulare, decât simțirea fericirii și a măririi Neamului*³⁵.

Nu știm care va fi fost ecoul³⁶ acestui atât de vibrant apel în sânul destinatarilor din Moldova și Țara Românească. Este însă de presupus că puțini dintre ei vor fi știut că el era emanat din partea unui „aurelian”, a unui român originar din Balcani, care, fără a-și explicita ca atare obârșia – probă a credinței sale, cultivată în spiritul ideilor latiniste ale Școlii Ardelene, întru unitatea neamului românesc în toate încrângăturile lui –, vădea, cum observăm, patriotice disponibilități, native, de mecenat și o propensiune atât de curată – proprie, în deceniile ce vor urma, multor consângeni – spre ridicarea culturală și națională a întregului neam românesc.

Iată însă că nu vor trece mulți ani – și muntenii și moldovenii vor începe să intre în contact direct, și prin intermediul mijloacelor mass-media ale timpului și al lucrărilor de specialitate, cu realitatea existenței ramurilor sudice ale romanității orientale – aromâni, meglenoromâni, istroromâni. Este debutul acum, în deceniul patru al Veacului Naționalităților, al unui proces de mare complexitate, neîntrerupt – până la jumătatea secolului al XX-lea –, respectiv, receptarea și reflectarea la diferite paliere ale societății românești, în conștiința opiniei publice, a problematicii românilor balcanici; a unui proces ce se constituie într-o parte integrantă a istoriei noastre naționale, cu reverberații variabile – dimensionate de incidența factorilor politici, responsabili de interesele superioare ale țării și nației –, ca și de specificul evoluției diverselor interese geo-politice în arealul sud-estului european.

În ordinea cronologică, vlăstarul unuia dintre „boerii” moldoveni – la a căror sensibilizare a simțămintelor naționale apelase aromânul Em. Gojdu, în

³⁵ *Ibidem*, p. 716. În momentul lansării acestui apel, autorul lui pusese, deja, în practică una din cerințele respective – sprijinirea materială a faptelor de cultură națională; anume, subvenționează apariția „Calendarului românesc”, tipărit la Buda (în perioada 1828-1832) de Ștefan P. Niagoe, învățător la Școala Română de la Pesta; volumul pe anul 1830, care s-a păstrat, conține dedicația *Spectabilului și de bun gen născutului domn Emanuel Gojdu, jurat al Ungariei, avocat de Cr. Tablă, cu umilită plecăciune se dedică – apud Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, Calendare și almanahuri românești. 1731-1918. Dicționar bibliografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 215.

³⁶ Totuși, „El n-a fost lipsit de rezultat: lista abonaților (*prenumeranților*) publicată la sfârșitul volumului IV din „Biblioteca românească” prezintă un spor de 318 inși, pe lângă cei 415 de «prenumeranți» arătați în lista de la sfârșitul volumului II” – Ioan Lupăș, *op. cit.*, p. 696.

1829 (născut la Oradea și ducându-și viața la Budapesta!) –, se va înscrie cu un fapt ce va avea să-i confere o notabilă preeminență; într-adevăr, *Mihail Kogălniceanu* este, se pare – din câte cunoaștem –, primul intelectual din Principatele Dunărene care, în epoca modernă, va scrie despre *valahii transdanubieni*, integrându-i istoriei poporului român. Este vorba despre cunoscuta lucrare din tinerețe a marelui patriot și istoric, apărută în Berlin în 1837, în limba franceză – *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*; cartea a patra a primei părți (*Histoire de la Dacie*) se referă la *Histoire des Valaques transdanubiens jusqu'à la destruction de leur royaume par les Turcs, en 1394*³⁷, capitol „limitat cu justă măsură la epoca în care ei au constituit un stat independent”³⁸; de altfel, această intenție a sa este declarată în chiar primul paragraf al capitolului, când spune că „Nu intră în planul meu de a trata întreaga istorie a acestor valahi până în zilele noastre; nu vreau să vorbesc decât de perioada în care ei au format un stat independent; căci – *își justifică el opțiunea limitativă* –, după ce ei au fost înfrânți de turci în 1394, istoria lor intră în sfera celei a Imperiului Otoman”³⁹. Argumentând ideea continuității românilor pe teritoriul vechii Dacii în mileniul scurs până la cristalizarea statelor feudale, ca și a celei – reieșite logic – a romanității lor, Mihail Kogălniceanu prezenta cercurilor științifice europene și soarta românilor de dincolo de Dunăre (*des Valaques transdanubiens*), preluând tezele învățaților transilvăneni privind originea nord-dunăreană a lor: „După ce Aurelian duse o parte a daco-romanilor în Moesia, acești noi coloni s-au aflat când în puterea barbarilor, când sub dominația romanilor, iar mai târziu sub cea a grecilor, până la sosirea bulgarilor.

Acești romani, *cunoscuți în istorie sub numele de valahi* (subl.n.), de moesieni, și confundați de unii autori cu numele de bulgari, au dat mai mulți împărați la Roma și la Bizanț”⁴⁰. Sunt reiterate evenimentele care au dus la crearea statului Asăneștilor, în baza izvoarelor bizantine (“Trebuie remarcat aici că acest Ioan [=Jean] a fost regele valahilor și a bulgarilor”), asupra cărora nu insistăm; ne interesează, însă, imaginea în care sunt prezentați românii balcanici.

Astfel, și el contestă justetea apelativelor date de către greci – „*Cutzovlaques* sau valahi șchiopi”, categorisite ca fiind simple „porecle în

³⁷ Descrierea completă este *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, par Michel de Kogalnitchean. Tome premier: *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241-1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837 /XX + 472 pp./ (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța posedă, prin achiziție, un exemplar provenind din *Biblioteca D. Caracostea – inv. 2247*); este republicată în – Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. II: *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976 – *Livre quatrième*: pp. 67-76.

³⁸ *Ibidem*, p. 696 (*Note și comentarii*).

³⁹ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁰ *Ibidem*.

zeflema”, ca și cel de *Çinçiarî*, cu aceeași tentă depreciativă; adevărata sorginte a acestei denumiri este, în viziunea lui Kogălniceanu – prin lecturarea lui Petru Maior –, de „*Cinciani*, demni descendenți ai ilustrei familii romane Cinciana”⁴¹. Cât privește situația lor după 1394, ei n-au mai putut să rămână independenți, să aibe un stat aparte, continuându-și însă existența în cadrul Imperiului Otoman: “astăzi, ei locuiesc în Tracia și în Macedonia, unde se ocupă cu creșterea animalelor, ei care altădată nu se ocupau decât cu războiul. Ei și-au conservat, totuși, obiceiurile și limba lor, este vorba de limba latină, cu toate că este amestecată cu o mulțime de cuvinte grecești și turcești. În scrisul lor, ei se servesc de alfabetul grec, pe care, prin mijlocirea câtorva semne, l-au adaptat dialectului lor. Sunt cunoscuți – *precizează Kogălniceanu* – sub numele de valahi, cuțovlahi, morlaci, maurovlahi, țințiarî (pron. Tzintziareș); *dar ei, ei se numesc întotdeauna români* [în textul francez = *Români*] și *iau ca o insultă altele denumiri ce li se dau* (subl.n.)”⁴².

Coincidența face ca tocmai în perioada în care Kogălniceanu atesta atât de categoric că vlahii sud-dunăreni „se numesc întotdeauna români”, primul dintre ei care are conștiința neamului său ca atare și o exprimă cu tărie și fără nici un fel de complexitate în Principate – vine să „*respire aerul românesc pe țărmul Dâmboviței*”⁴³.

Este vorba de *Dimitrie Cosacovici* (1790-1868), cel care „Într’ênsul se personifică: ideea românismului dela Pind. El a fost propagatorul și apărătorul cel mai neadormit al acestei idei. Și a consacrat – *spunea poetul și publicistul Grigore H. Grandea, care îl cunoscuse personal, congener al său* – viața întreagă și, în anii bătrâneții, tot credzând că n'a făcut îndestul pentru frați sei dela Pind, le-a lăsat și averea”⁴⁴. Într-adevăr, se poate spune, fără dubii, că prin Dimitrie Cosacovici societatea înaltă din țara Românească intră direct în contact cu realitatea românilor balcanici, cu suferințele și nevoile lor naționale, beneficiind de informații furnizate nu de “greci”, ci de cel care era apelat drept “*Macedoneanul sau Aurelianul*, de care nume el se simțea foarte mândru”⁴⁵.

Este interesantă, instructivă și cu valoare de simbol viața acestui prim apostol al „ideii românismului de la Pind”, exprimată ca atare în Principate –

⁴¹ *Ibidem*, p. 70.

⁴² *Ibidem*, p. 76. („On les connaît sous le nom de Valaques, de Cutzovlaques, de Morlaques, de Maurovlaques, de Țințiareș (pron. Tzintziareș); mais eux, ils se nomment toujours Români et regardent comme une insulte autres noms qu'on leur donne”.)

⁴³ Grigore H. Grandea, *Dimitrie Cosacovici*, în „Albina Pindului”, I, nr. 3, 15 iulie 1868, p. 58.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁵ C.I. Cosmescu, *Dimitrie Cosacovici și aromânismul* (Academia Română). Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare, Institut. de Arte Grafice „Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903, p. 304; vezi și – Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, Editura „Cugetarea” P.C. Georgescu-Delafraș, București, f.a. [1940], pp. 265-300 („Din acest studiu am folosit notele pentru portretul de față” – p. 282).

respectiv, în capitala Țării Românești – și, mai ales, motivația ce l-a îndreptat spre București, unde avea să devină, curând, la mijlocul deceniului patru, un apropiat al oamenilor politici importanți, al tinerilor viitori pașoptiști, ajungând până la cabinetul domnitorului Alexandru Ghica (1834-1842).

Fără a intra în detalii⁴⁶, ajunge să spunem că vocația nativă de luptător pentru cauza revigorării naționale a neamului său avea să fie împlinită printr-o instrucție autodidactică însușită în anii șederii la Pesta; era tocmai în perioada când în sânul comunității aromâne de aici se afirma cu putere elementul național, când sub influența curentului latinist, al lucrărilor lui Gheorghe C. Roja și Mihail Boiagi se afirma identitatea de sine stătătoare a membrilor acesteia, în opoziție cu pretențiile și interesele exclusiviste ale grecilor. „Luptele bisericesci din Pesta, între greci și români, luptă la carii asista, desceptară într’ênsul simțimentul românismului”⁴⁷, făcându-l să-și îndrepte pașii spre patria de la nord de Dunăre (sau de dincolo de Carpați, dacă ținem seama că el venea dinspre Ungaria), unde spera să sensibilizeze pe frații săi de aici întru ajutorarea aromânilor, a consângenilor săi din Epir, pe care-i părăsise la vârsta de 12 ani.

Curând, avea să se impună în ochii societății bucureștene, atât în calitate de ofițer al tinerei armate române, cât și ca „aghiotant domnesc” al lui Alexandru Ghica, „care având *óre-care simpatie pentru românii din Turcia* (subl.n.), de órece familia sa era de origine albanesă iar nu grecescă, l-a primit cu drag în armată pe D. Cosacovici și încă cu dreptul de nobil”⁴⁸; gradul și demnitatea publică îi slujeau *macedoneanului* sau *aurelianului* să susțină cu mai mult credit și sorți de izbândă cauza națională a fraților săi, o serie de fruntași politici și personalități muntene fiind deja capacitate în acest sens; iată, colonelul Ioan C. Câmpineanu „ținea fórte mult la acest român din Dacia Aureliană”⁴⁹, după cum „eră iubit de toți boeriă aflaț în armată, Bibesci, Câmpinénu, Filipesci, Mănescu. Am audzit pe

⁴⁶ Vezi și „câteva note biografice ale lui Cosacovici culese dela unii din compatrioții lui”, la V.A. Urechia, *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880, p. 139: „Cine deja nu cunosce la moral pe acest barbat din fapta cea românească d’a si fi lasat tota averea în favorea culturei naționale a compatrioților sei?”; născut la Aminciu (Mețova; nordul Greciei – n.n.), la 1790, el este crescut de un unchi la Viena, numit Cosacovici, care avea și o casă de comerț: „Contactul cu românii din Viena desteptă în junele Demetrie Cozacovici consciința nationale: elu se simți român și anima lui inceptu a se înflacara de dorul d’a vedé cu proprii sei ochi acé țera unde românii sunt ori cat de apesati de jug strein, totuși stapăni locului, adeca tera romănescă. Ocasieuna i se presentă după 1821. După acéstă dată pare ca alergă dela Viena spre a intra în șirurile primei armate române, după isgonirea domniei grece” (la p. 93 se află și „reproducțiunea unei fotografii” a lui Cosacovici).

⁴⁷ Grigore H. Grandea, *op. cit.*, p. 58; despre „luptele bisericesci de la Pesta”, vezi – I.I. Nistor, *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl.).

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁸ C.I. Cosmescu, *op. cit.*

⁴⁹ *Ibidem*, p. 303.

mulți dzicând – *atestă Grigore H. Grandea* – că era cel mai brav și cel mai inteligent oficer din armată⁵⁰.

Se poate spune, având la îndemână aceste prețioase mărturii de epocă, că receptivitatea dovedită mai târziu de către fruntașii pașoptiști față de problematica românilor balcanici își are sorgintea din această perioadă, prin influența directă exercitată de către Dimitrie Cosacovici asupra îmbogățirii bagajului lor informațional. Important este acum faptul că însuși Vodă își manifestă disponibilitatea receptivă și interesul față de existența și nevoile cu care se confruntau conaționalii aghiotantului său; desele convorbiri pe această temă⁵¹, care se sfârșeau invariabil prin necesitatea implicării domnitorului, nu au fost zadarnice, deși nu s-au finalizat printr-o acțiune practică, acesta însuși, ca și Principatul ca atare, nebeneficiind de poziții care să le permită, atunci, a interveni direct și eficient în sprijinirea ideii de românism dincolo de hotarele țării.

Singulara sursă documentară asupra relevării unui prim interes românesc, la nivelul conducerii Statului cu capitala la București, *vis-à-vis* de vlahii balcanici, este explicită, detaliindu-se și împrejurările în care Dimitrie Cosacovici a prezentat chiar un *memoriu* lui Alexandru Ghica: „Principele Alexandru Ghica simpatisa foarte mult cu dânsul; încurajat de această simpatie, a *presintat în secret principelui un memor asupra românilor de peste Dunăre* (subl.n.). Acesta’i dise să se înțelégă cu Mihail Ghica. Junele român aurelian (trecuse de mult și de a doua junețe, prin 1835-1840 având deja 45-50 de ani! – n.n.) tresări de bucurie, credând că o rază de înviare pôte luci peste pământul fraților sei. Se încela mărinosul june: nu scia că dorul lui este raza, iar acei dela cari începuse a spera erau nori. Vorbi multe și cu foc primului Ministru, atuncea Mihail Ghica; dar acesta în cele din urmă îi zise: Nu este timpul acum să ne ocupăm de asemenea lucruri! Nu vedzi că suntem amenințați chiar noi?”⁵²

Câtă premoniție, cât tragism și – de ce nu – câtă fatalitate exprimă aceste descurajatoare cuvinte ce atestau, totuși, o situație de fapt, venind din partea unei oficialități românești, în jurul anului 1840!

Printr-un straniu joc al întâmplării – iată că prima luare de poziție atestată documentar, printr-o relație memorialistică ulterioară, a oamenilor politici români cu responsabilități oficiale în stat, anticipează, dureros, o constantă a poziției României față de românii sud-dunăreni, manifestă mai ales în momente cheie ale istoriei acestora în contextul celei românești și balcanice; într-adevăr, neputința de a acționa întotdeauna și eficient în sprijinul nevoilor naționale ale sud-dunărenilor „aurelieni” – și în sensul împlinirii aspirațiilor românismului –, a fost determinată de punerea pe prim plan a intereselor superioare ale națiunii, a conservării acesteia și dezvoltării moderne, în împrejurări internaționale dificile, și a protejării Statului

⁵⁰ Gr.H. Grandea, *op. cit.*

⁵¹ C.I. Cosmescu, *op. cit.*, p. 304.

⁵² Gr.H. Grandea, *op. cit.*

ca atare, contextul geopolitic și interferența multiplelor interese ale altor state în zona balcanică acționând restrictiv asupra bunelor intenții, de natură patriotică și națională, ale oamenilor politici români.

Acesta este sensul *à la longue* al amarelor cuvinte spuse de înaltul demnitar român de la 1840, deceniile care vor urma, însumând circa un secol, confirmând, deseori, această tragică particularitate a istoriei românești; este un paradox ce și-a pus pecetea pe întreaga evoluție a raporturilor oficialităților Statului nostru cu românii balcanici, cu ceilalți coetnici sud-dunăreni în general, în condițiile în care, pe de altă parte, aceeași problematică era receptată la parametrii entuziasmului și a însuflețirii patriotice de către opinia publică românească, neîncorsetată în manifestările sale de rigorile politicii de stat.

Demersul lui Dimitrie Cosacovici – membru fondator al Academiei Române, în 1866, reprezentând românitatea sud-dunăreană – nefiind rulat pe un teren politic și psihosocial apt a și-l asuma cu concretețea însoțitoare în asemenea cazuri – autorul atât de înflăcărat al memoriului nu va dezarma în continuarea lucrării sale naționale; el își va înainta însă demisia din armată la începutul domniei lui Gheorghe Bibescu (1842-1848), nefiind de acord a fi trimis să studieze arta militară în Rusia („Fiul Pindului când află de acastă favoare princiară, el care nu suferia nici cum moscovitismul, strigă indignat: «Ce să caut în Rusia? Să învăț eu pe ruși? Nici o dată!» și refuză. Din această cauză fuse sforțat să iasă la pensie”⁵³).

Acest demers se va manifesta însă în anii '50-'60 ai veacului – cum vom vedea – ca un factor potențator de conștientizare a mediilor politice și jurnalistice (acestea din urmă ilustrându-l deja din anii '40⁵⁴) ale societății românești față de nevoile și viitorul național-cultural al ramurii balcanice a românismului.

În deceniul premergător Revoluției Române de la 1848-1849, primele publicații românești din Principate vor consemna, tot mai des, cititorilor fapte din trecutul istoric al vlahilor ori mostre de literatură populară în „dialectulu macedonicu”.

Astfel, în cuprinsul reportajului asupra unei călătorii a regelui elen Othon prin țara-i adoptivă, în 1839 – inserat la rubrica *Feileton* a gazetei ieșene „Albina

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Vezi, în acest sens – Morangiés, *Les Romounis de l'Anovalachie. Români din Anovlahia* /text bilingv/, în „Spicuiitorul moldo-român”, iulie, august, septembrie 1841, pp. 1-16 (este o prelucrare semnată Morangiés, după Pouqueville); de asemenea, vezi – *Români dein Grecia*, extras dintr-o călătorie a profesorului Fallmerayer (München), în ziarul din Blaj „Organul luminării”, I, 1847, pp. 287-288; sub același titlu, un extras din William M. Leake, pp. 275-276, 281-282; în același an, gazeta editată de Timotei Cipariu inserează mai multe texte *In Dialectulu macedonicu* – *Ibidem*, nr. X, 8 martie 1847, p. 48, nr. VI, 8 februarie 1847, pp. 25-26; în nr. XXII, 31 mai 1847, p. 111, este inserată în aromână o povestire indiană sub titlul *Una mushata enumeracie* (vezi, de asemenea, un amplu *Necrolog*, însoțit de precizarea: „Din trei isvórá primirám știrea despre mórtea lui Dr. Roja”, în „Gazeta de Transilvania”, X, nr. 22, 17 martie 1847, p. 88).

românească” –, cititorul lua cunoștință și despre etnia unor supuși ai suveranului descălecat din Bavaria, așa-zișii „greci”, dintr-un segment al călătoriei, nefiind altceva decât reprezentanții romanității balcanice: „A doua zi au urmat călătoria spre Molo de unde se vede muntele Parnasu cu vârful cel acoperit de ninsoare. Calea trece prin cele mai romantice șesuri întrerupte de copaci, de stânci, riurele și rediuri, care toate aceste să învioșă de cetele păstorilor și a setenilor viniți de departe ca să zică: Vivat Riga Elenilor! În mare depărtare de la Molo strălucii călători sau întâmpinat de o mulțime de sătenii și de fete în haîne de sărbătoare. Ei îndată au pus mâna pe frâul cailor și cu greu să mulțamea uniî de a să atinge de scări seu numai de caii. Nu ați ostenit? iau întreat Riga. «O! nici cum, ba încă la Palati avem gând să vă cântăm și să dănuim [»]. În apropierea acestui mare sat să afla toți sătenii înșărați lângă un arc de triumf făcut din dafini și înfrumusețat cu flori și roze, fiind fieștecare lăcuitor în mână un ram de dafin seu de olivî. Îndată ce au încetat o mică ploae, cete de tineri au înformat un danț cântând versul următor, carile vadește cumcă *acele mai frumoase fete a Grecii să găsească la poporul românilor machedoni ce'i zic și koço-vlahi, cari români, în zilele împăratului Aurelian dișterândusă din Dachia, au trecut până în Machedonia unde să află așezați și trăesc din păstorie și negușitorie* (subl.n.)”⁵⁵.

Observăm, așadar, că această primă menționare în presa românească a existenței urmașilor romanității balcanice este percepută ca o identificare a lor cu neamul românesc ca atare⁵⁶ – percepție ce se va transforma, pe măsura înmulțirii informațiilor, într-o expresie a unității de neam și limbă a romanității moderne; în același timp, relatarea dezvoltă, cu premoniție, dualitatea simțămintelor naționale ale „cuțovlahilor”, ale aromânilor trăitori în teritoriile elene, atașamentul firesc al acestora față de Statul Grec contrapunându-se, în deceniile ce vor urma, revelării apartenenței lor la identitatea etnolingvistică și național-culturală românească, fapt ce va marca veritabile tragedii, pe fondul politicii de elenizare/deznaționalizare promovate de autoritățile și șovinistii greci.

„Versul următor”, menționat în text, este inserat în finalul relatării – din păcate doar în transliterare literară, privându-ne de o primă mostră, consemnată în presa românească a timpului, de „cântec” popular dialectal (deși este pus sub titlul

⁵⁵ xxx, *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia*, în „Albina românească”, X, nr. 57, 20 iunie 1839, p. 237.

⁵⁶ Un călător englez (G.F. Bowen) – a cărui mărturie a fost relativ recent redată circuitului științific –, contemporan cu menționatul rege al elenilor, trecând, în 1849, prin Tesalia și Epir, îi întâlnește și el pe vlahi, despre care are cunoștințe etnoistorice temeinice, inclusiv sorginea geografică: „Valahii care sălășluiesc în Grecia și Turcia își au obârșia în migrațiile care au părăsit malurile Dunării în Evul Mediu. Ca și compatrioții lor din Țara Românească, ei aparțin bisericii grecești și și-au păstrat limba, o latină scăpătată, foarte asemănătoare cu italiana, dar amestecată cu multe cuvinte slave” – Andrei Pippidi, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie*, în xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română (Seria *Colocvii*), f.l. [București], f.a. [1992], p. 11.

Cânticul unui june grec, este vorba, se înțelege, de un „june român”, ce-și cântă dragostea pentru tânăra ce-o dorește a-i fi mireasă, temă comună în lirica aromânească⁵⁷).

Treptat, opinia publică din Principate începe să fie familiarizată cu trecutul istoric al vlahilor balcanici, designați exclusiv sub apelativul de *români*; la începutul anilor '40, presa din Iași, București, Brașov, Blaj acordă o semnificativă atenție cunoașterii istoriei lor, integrată ansamblului neamului românesc: „Românii, cari după deosebitele provincii ce lăcuiesc, se numesc români, moldoveni seaŭ dacieni, adecă din Dacia”, au frați de-ai lor și pe cei care, „transplântată în Misia” de către Aurelian, separați de „maica patrie”, au mers în munții Macedoniei “să caute o viață mai potrivită cu deprinderile lor cele vechi: acele a unui popor păstoriu și resboinic”; este vorba de “acești români [care] însuflețiți de dorul independenței foarte mult au contribuit la renașterea Greciei de astăzi”⁵⁸.

Pe baza prelucrării volumelor de călătorie ale diplomatului francez „de Puchevil”, publicate în anii '20 ai secolului al XIX-lea⁵⁹, este sintetizată istoria vlahilor balcanici – „megalo-valahitii, ce lăcuiesc în zilele noastre munții cei înalți a Pindului”, socotindu-se, „fără a da vre o dovadă istorică”, descendenți ai legiunilor conduse de Pompei, respectiv „valahii-masareți, re-urzitorii de Moshopoles, căria dederă numele de Voshopolis, politie de păstori”. Pe parcursul a mai multe pagini, sunt date și informații privind ocupațiile, trăsăturile morale, structura socială a acestor vlahi, a căror principală ocupație era creșterea ovinelor: “Turmele se cațără în coloane unde sosesc pe coastele munților; sunetul talangelor de la țapi și de la berbeci, sbierarea vitelor de tot feliul, acampaniază lungul șir al călătorilor Pindului, cari cu alor împoporare de vară acopăr șășurile Macedoniei; bătrâni, junii, bărbații, femeii, fete, copii merg încunjurați de dobitoace domestice, de cai puternici și de catări încarcați de pojijii, deasupra cărora cântă cucoșul, ceasornicul bordeilor, fețele tuturor strălucesc de sănătate, plini de nedejde merg să caute îmbelșugarea și o climă mai blândă sub corturi, și cea mai mare parte în sate unde și au lăcuințele lor de earnă. Dacă înfățișare lor nu ar fi pacinică și păstorească, văzind neștine aceste coloane mișcătoare, ar gândi că să află în timpurile când Meazanoapte răvărea popoarale ei cele sterpitoare asupra țarilor nenorocite de Ameazăzi.

Asfel este *tabloul adevărat a românilor statornici și al românilor nomazi, ce vețuesc neștiuți de atâtea vecuri pe muntele Pindul* (subl.n.), ne având altă

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 237-238.

⁵⁸ Morangiés, *op. cit.* Articolul este inserat și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, V, nr. 29, 20 iulie 1842, pp. 228-232; nr. 30, 27 iulie 1842, pp. 233-237; fragmentar este reluat și în „Gazeta Transilvaniei”, VI, 1843, pp. 399-400, precum și în „Universul”, III, nr. 51, p. 204; nr. 52, 28 decembrie 1847, pp. 205-208.

⁵⁹ Vasile Tega, *Aromânii văzuți de călători francezi*, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – Serie nouă, 1984, pp. 85-216.

ambiiție ce numai a petrece o viață simplă și pacinică de miș de oriș mai fericită decăt popoarăle neliniștite și neastămpărate, ce caută pretutindenea norocirea și nu o află nicăirea!”⁶⁰

Lectorilor moldoveni li se explicitează faptul că primii mari oameni politici și „de oaste” ai Greciei moderne nu sunt proveniți din rândul etnicilor grecilor, ci sunt „românî-anovlahî”, cu toate că aceștia erau „măi puținî la număr decăt greci”. Printre aceste personalități, sunt enumerați Colleti, născut la Calarita, „politie de români împoporată”, deținător al mai multe funcții la Atena, „și acum ambasador a craiului Greciei la Paris”; Vlahopolo, „acuma ministru de resboi”; Colocotroni, “cel întâi făptuitoriu slobozeniei, și care pentru a sa naționalitate se cheamă în Grecia Vlahos”; apoi, Caraiscachi, Vlaho Toader, Delianu Țapu, Vlahava, Jaca, Cionga, Cațandoni ș.a.; este menționat și „Baronul Sina, asemenea român de nație, este socotit din cei întâi bancheri a Europei”. În finalul acestui documentar istoric, autorul inserează un

TABLO STATISTIC

a românilor Greciei, dupre calculul apropiatoriū a lui Pucvil

Împoporarea deosebitelor cantoane

Malacasițiū seaū calaritiotiū	12.825
Aspropotamițiū	11.150
Mezzovițiū	9.350
Zagorițiū	5.650
Valahî statornici	38.978
Bobieniū seaū Bomaî ce sunt acum amestecați cu greci și albanezi creștini formează trei semințiū	10.995
Dasarețiū seaū masarețiū ce sunt valahî Macedonieni cătă care trebuie a să alătura și patru miș nomazi	18.500
Totalul general al populației valahice în Grecia continentală este de	74.470 ⁶¹

Paralel cu aceste prelucrări istorice, într-o cunoscută gazetă românească din Transilvania sunt publicate mai multe mostre de literatură populară „în dialectulu macedonicu”, sugestive pentru interesul ce-l acorda mentorul publicației, filologul Timotei Cipariu, cunoașterii tuturor tulpinilor urmașilor romanității răsăritene⁶².

⁶⁰ Morangiés, *op. cit.*, p. 13.

⁶¹ *Ibid.*, p. 16.

⁶² Ele ilustrează – prin două astfel de mostre literare – tendința latinizantă a principiilor filologului transilvănean; prima este însoțită de o notiță cu exemplificarea unora dintre cuvinte, iar parabola

Cu anii 1848-1849, se deschide un nou capitol în istoria românismului – dens din perspectiva relevării substanței sale la nivelul opiniei publice și a ansamblului societății românești nord-dunărene, perioadă demarată sub semnul interesului manifestat acut din partea revoluționarilor pașoptiști, al făuritorilor Statului modern român față de problematica național-cultural tot mai complexă a multiplelor tulpini românești.

BIBLIOGRAFIE

- Arvinte, Vasile, *Român, românesc, România*. Studiu filologic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Berényi, Maria, *Istoria Fundației Gojdu (1870-1952). A Gozsdu Alapítvány Története (1870-1952)* (Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta), non publisher, Budapesta-Budapest, 1995.
- xxx *Călătoria lui Riga Oton prin Grecia*, în „Albina românească”, X, nr. 57, 20 iunie 1839.
- Cipariu, Timotei, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Carmen Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.
- Cosmescu, C.I., *Dimitrie Cosacovici și aromânismul* (Academia Română). *Extras din Analele Academiei Române. Seria II. – Tom. XXV. Memoriile Secțiunii Literare*, Institut. de Arte Grafice “Carol Göbl” S-or Ion St. Rasidescu, București, 1903.
- Duma, Lazăr, *Părerile lui D. Philippide despre românii din Epir și Macedonia*, în „Convorbiri literare”, XLIII, nr. 8, August 1909.
- Grandea, Grigore H., *Dimitrie Cosacovici*, în „Albina Pindului”, I, nr 3, 15 iulie 1868.
- Isar, Nicolae, *Principatele Române în epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999.
- Kogălniceanu, Mihail. *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, par Michel de Kogalnitchean*. Tome premier *Histoire de la Dacie, des Valaques Transdanubiens et de la Valachie (1241- 1792)*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837.
- _____, *Opere*, vol. II. *Scieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976.
- Lascu, Stoica, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013.
- _____, (coord.), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850-1950)* (Societatea de Cultură Macedo-Română), Editura Etnologică, București, 2016.
- Lupaș, Ioan, *Emanuil Gozsdu 1802-1870. Originea și opera sa, de... membru al Academiei Române. Comunicare făcută în Ședința de la 23 Mai 1940* (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tomul XXII. Mem. 28 [Extras]), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1940.
- Madgearu, Alexandru, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)* (Institutul pentru Studii Politice și Istorie Militară), Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.

cealaltă este transliterată – *Curiosita si avde nale (Curiositatea de a audî lucruri nóa)*. În dialectul macedonicu, în „Organul luminării”, I, nr. VI, 8 februarie 1847, pp. 25-26; respectiv, *Dicumu face omlu, afla* (In Dialectulu macedonicu) – *Ibidem*, I, nr. X, 8 martie 1847, p. 48.

- Maier, Petru, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Morangiés, *Les Romounis de l'Anovalachie. Români din Anovlahia* [text bilingv], în „Spicuitorul moldo-român”, iulie, august, septembrie 1841.
- Murgu, Eftimie, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suciu, Editura pentru Literatură, București, 1969.
- Nistor, I.I. *Bisericile și școala greco-română din Viena*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”. Seria III. Tom XIII. Mem. 3. *Ședința din 18 Martie 1932*, pp. 69-108 (pp. 1-40 + 4 pl./).
- Papacostea, Victor, *Civilizație românească și civilizație balcanică*. Studii istorice. Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu (Colecția *Biblioteca de filozofie a culturii române*), București, 1983.
- Pippidi, Andrei, *Vlahii din nordul Greciei în secolul al XIX-lea – încă o mărturie*, în xxx *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română (Seria *Colocvii*), f.l. [București], f.a. [1992].
- xxx *Școala Ardeleană*. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Floarea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Editura Minerva, București, 1983.
- Tega, Vasile, *Aromânii văzuți de călători francezi*, în „Buletinul Bibliotecii Române” (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania), vol. XI (XV) – Serie nouă, 1984.
- Tulbure, Gheorghe, *Coloniile macedo-române din Ungaria și tinerețea metropolitului Șaguna*, în „Luceafărul”, VIII, nr. 5, 1909.
- Urechiă, V.A., *Demetrie Cozacovici*, în *Albumul macedo-român*, Stabilimentul pentru Artele Grafice Socecă, Sandler & Teclu, București, 1880.